

449

A 339

॥ कथारत्नाकरः ॥

P
2543

गीर्वाण भाषा पण्डित-
प्रणैर्यंगार्य-

Acc: No: 6861

KATHÂ-RATNÂKARA
PART I

BY
M. K. TIRUNARAYANA IYENGAR,
SANSKRIT PANDIT,
GOVT. HIGH SCHOOL, BANGALORE.

Printed at the Vichara Darpana Press,
BANGALORE.
1910.

All rights reserved.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಂಘ

550.

449 A339

॥ श्रीः ॥

॥ कथारत्नाकरः ॥

प्रथमः कलोलः

कल्याणपुराड्डलेय कलालय गीर्वाण भाषा पण्डित-

मे. कृ. तिरुनारायणैय्यंगार्य-

विरचितः

KATHÂ-RATNÂKARA

PART I

BY

M. K. TIRUNARAYANA IYENGAR,
SANSKRIT PANDIT,
GOVT. HIGH SCHOOL, BANGALORE.

Printed at the Vichara-Darpana Press,
BANGALORE,
1910.

All rights reserved.

P-2549

T 550
6861

DEDICATED
BY GRACIOUS PERMISSION
TO

His Highness Maharaja
Sri Krishnaraja Wodeyar Bahadur,
G. C. S. J.,
MAHARAJA OF MYSORE.

कुवलयविकासहेतुः
सद्गणसेवारतो नितराम् ।
अकलंकमत्र भायात्
पूर्णकलः कृष्णराजनृपचंद्रः ॥ ॥१॥
महीशूरपुराधीशश्रीकृष्णप्रभुसन्निधौ ।
अर्पितोऽयं कथारत्नाकरः सफलतामगात् ॥२॥
राजकीयकृपालोकैरिति मोदामहे तराम् ॥
जीयाद्राजा कृतिश्चैयं जगत्याचंद्रतारकम् ॥३॥

DEDICATED
BY GRACIOUS PERMISSION

TO

His Highness Maharaja

of Mysore

©. P. P.

MARATHA OF MYSORE

महाराजाधिराज

महाराजाधिराज

महाराजाधिराज

॥ १ ॥ महाराजाधिराज

महाराजाधिराज

॥ २ ॥ महाराजाधिराज

॥ ३ ॥ महाराजाधिराज

॥ ४ ॥ महाराजाधिराज

उपोद्धातः

आद्ये ग्रंथप्रकाशेऽथ उपोद्धातः प्रकीर्त्यते ।

प्रायो गीर्वाणभाषाज्ञा आंग्लेयी नैव जानते ॥ ॥१॥

आंग्लभाषैकशरणा नैव निम्रन्ति संस्कृताम् ।

सामानाधिकरण्यं त तयो रत्यन्तदुर्लभम् ॥ ॥२॥

अन्योन्यभाषामर्यादा नाऽन्योन्येनाऽवगम्यते ।

किञ्चांग्लेयी मधीयानः प्रारंभादेव कल्पते ॥ ॥३॥

व्यवहर्तुं च तद्भाषामर्यादा मनुसृत्य तु ।

काव्यचंपूनाटकादे रम्यासाज् ज्ञानवानपि ॥ ॥४॥

कथांचि त्समते वक्तुं वाक्यं गैर्वाणभाषया ।

दुर्ज्ञेयैषा विनोपायै रत स्सर्वै रुपेक्षिता ॥ ॥५॥

विद्वदास्याधुपतिता बहि रागन्तु मक्षमा ।

हतेयं घातूरमणी प्राणसंशय मागता ॥ ॥६॥

वर्तेताऽशरणो द्धर्तुं पंडिता यद्युदासते ।

यथा सुकोमलोसिष्ठे देशा योषा महावटात् ॥ ॥७॥

तथा सोपानसरणिः कर्तव्या कोमलैः पदैः ।

मया तु रचिता काचि सदारंभैकसूचिका ॥ ॥८॥

सर्वारंभो हि दोषेणे त्यादिन्याया दसौ कृतिः ।

सदोषा यद्यपि भवेदथा प्यत्र बुधो जनः ॥ ॥९॥

दोषा मिरस्य विरलान् गुणान् दृष्ट्वा प्रमोदताम् ।

इत्थ मेतद्व्यकर्त्ता सादरं विनिवेद्यते ॥ ॥१०॥

से. क. ति.

कथानां सूची-

कथा संख्या.	पुट संख्या.
१ उद्योगिता.	१
२ लुब्धता.	२
३ उचितः क्रमः.	२
४ असमीक्ष्यकारिता.	३
५ प्रेक्षाशून्यता.	३
६ वैद्यरोगिणोः कथा.	४
७ सारङ्गस्य कथा.	५
८ मृगपोतवृकयोः कथा.	६
९ मेषपोत वृकयोः कथा.	६
१० सिंहजाबालयोः कथा.	७
११ ऐकमत्यम्.	८
१२ व्याधस्य कथा.	९
१३ जंबुकस्य कथा.	१०
१४ दीपस्य कथा.	११
१५ भेकयोः कथा.	११
१६ श्वशौल्बिकयोः कथा.	१२
१७ शुनकस्य कथा.	१२
१८ गजस्याभिज्ञता.	१३
१९ सिंहमूषकयोः कथा.	१४

कथा संख्या.

(४)

पुट संख्या.

२० गृध्रसर्पयोः कथा.	१५
२१ सिंही कथा.	१६
२२ सिंहमक्षिकयोः कथा.	१७
२३ सिंहपुरुषयोः कथा.	१८
२४ विचित्रः परिहासः.	१९
२५ पण्डितनाविकयोः कथा.	२१
२६ चोरस्य कथा.	२२
२७ भ्रात्रोः कथा.	२२
२८ जामातुः कथा.	२३
२९ भ्रान्तस्य कथा.	२४
३० सन्तुष्टचित्ता.	२५
३१ जलभीतस्य कथा.	२६
३२ समुद्रयायिनः कथा.	२७
३३ अपूपविकयिणः कथा.	२८
३४ शेडीभर्तुः कथा.	२८
३५ अज्ञप्रभोः कथा.	२९
३६ अगुरुदाहकस्य कथा.	३०
३७ तूलदाहकस्य कथा.	३१
३८ ओदनवपुः कथा.	३३
३९ श्रेष्ठि पुत्रस्य कथा.	३४
४० वणिजस्तद्धृत्यानां च कथा.	३५

कथा संख्या.	(५)	पृष्ठ संख्या.
४१ मनसोऽनवधानम्.	३७
४२ मूषक कन्यायाः कथा.	३८
४३ लुब्धस्य कथा.	४०
४४ चटकयोः कथा.	४१
४५ तत्त्वविदः कथा.	४३
४६ क्षणिकस्य कथा.	४४
४७ यतिनः कथा.	४५
४८ ब्राह्मणपुत्रस्य कथा.	४७
४९ कदर्यस्य कथा.	४९
५० अविवेकिता.	५२
५१ श्रेष्ठिनः कथा.	५४
५२ श्रेष्ठितुरुष्कयोः कथा.	५६
५३ अधमर्णस्य कथा.	५७
५४ आपणिकस्य कथा.	६०
५५ वणिग्भिक्षुकयोः कथा.	६२
५६ कलहकारिता.	६४
५७ औचित्यानभिज्ञता.	६७
५८ राजभृत्यस्य कथा.	६९
५९ भाषानभिज्ञता.	७०
६० तापसस्य कथा.	७२

॥ श्रीः ॥

Bangalore:
6th May 1911.

I have had portions of Pandit M. K. Tirunarayana Aiyangar's Kathâratnâkara Part I read to me, and am glad to be able to state that, as a book of easy moral lessons, it appears to be well suited to be placed in the hands of beginners trying to learn the Sanskrit Language. The language of the book is simple enough, and the stories are progressively graded. I hope it will be largely taken advantage of by those for whose benefit it is intended.

(Sd) M. RANGACHAR,
Professor of Sanskrit &
Comparative Philology
Presidency College
Madras.

१ म. हर्याचार्यः	चामरामेन्द्र संस्कृत महा
८ शंकरशास्त्री	पाठशालाध्यक्षः मवीनं
९ वे. तेरु कृष्णाचार्यः	रामानुजाचार्यः.

मङ्गलपुरीमध्यविद्योतमान-श्रीचामराजेन्द्र-संस्कृत-
महापाठशालाध्यक्षेणाश्रित्यपण्डितैश्च विभ्राणितेयं
गुणद्योतनपत्रिका ।

यदुद्वैलपण्डितश्रीकृष्णकुमारतिरुनारण्येय्यङ्कार्यगुणितं
कथारत्नाकरारुयं वर्णकं षष्टिकथागर्भितं यथास्वं वरीवर्ति
समीचीनम् ॥ तत्तद्विद्यानिलयेषु व्यासंगिनां बालानां भागश
उपकारकमद इत्यत्र न विद्यते द्वापरः । न खलु जगतीह
बहुभाषाऽपि लेखकः प्रमादामग्नं न भवतीति नातिविन्नम् ।
सत्यप्येवंप्रायोऽत्र मानवधानभावः । इदमिदानीं संख्याव
द्विराकलनीयम् । चतुरश्रतुरोऽपि निपुणमन्विष्यन्
स्तोकलेखकान्न लभेतेति लेखनमिदं प्रति प्रमादामहे ।

१ वि. वेंकटरमणाचार्यः

नयनगुणवास्विदु मितसौम्य

२ नु. वि. तिरुमलाचार्यः

हायने मीन शुक्लपंचमी

३ विश्वेश्वरशास्त्री

सौम्यवासरः.

४ का. नरसिंहशास्त्री

श्रीः १९१० मार्च १६

५ मुत्या. शेषाचार्यः

श्री महींगूर महाराज धर्माधि

६ सीतारामशास्त्री

कारी, श्री मंगलनगरी श्री

७ म. हर्याचार्यः

चामराजेन्द्र संस्कृत महा

८ शंकरशास्त्री

पाठशालाध्यक्षः मवीनं

९ वै. तेरु कृष्णाचार्यः

रामानुजाचार्यः.

१८ राजभृत्यस्य कथा.

६९

१९ भाषानभिज्ञता.

७०

१० तापसस्य कथा.

७१

श्रीः

श्री विद्वद्ध्येन मे. कृ. तिरुनारायणय्यंगार्येण रचि
तोऽय मभिनवः कथारत्नाकरनामको ग्रंथसंदर्भे संस्कृत-
भाषाव्युत्पत्तिसूना मतीवोपकारक सुकुमारपदरचनया
अद्वित्यप्रत्यायकोऽवश्यज्ञातव्यानेक नीतिमार्गानुगुणार्थ-
सौंदर्यसहित स्तकलजनमनोविनोदहेतुश्चेत्यावेदयति याद
वगिरि (मेलुकोटे) संस्कृतकालीन् अध्यक्षः

सौम्य सां फासिगि } पंडितरत्नं कुण्णैंगार्यः
मास्यष्टम्यां भानुवासरे } मेलुकोटे.

Anandāsramam,
Chamaraj Mohalla,
Mysore, 3 April 1910.

Dear Sir,

I beg to acknowledge with thanks a
copy of your compilation 'Kathā Ratnākara'
and have much pleasure in certifying that
in my opinion, the series of simple fables
in easy sanskrit is well-calculated to help
students of that language in acquiring a
correct knowledge of it. Having been a
student yourself, and having taught stu-
dents for so many years, you seem to me

to have correctly realized the difficulties of
beginners, and to lead them gradually and
almost imperceptibly through the mazes
of Sanskrit Grammar, and idiomatic con-
struction.

You are admittedly only a translator:
the fables are not yours. There are here
and there permutations & tenses, especially
of verbs, which appear to me rather forced
and artificial. I think I had pointed out
some of these to you in person, when I
glanced over the parts as issued from the
press.

But on the whole, I have no hesitation
in saying, as I believe, that your work is a
laudable and successful attempt to lighten
the labours and smoothen the difficulties of
the sanskrit student in the earlier stages.

I sincerely trust your book will be
introduced into the Sanskrit Schools in
and out of our country.

I remain, Dear Sir,

Yours truly,

(Sd.) V. N. Narasimmiyengar.

BANGALORE,
21-3-1910.

We have much pleasure in recommending the Kathāratnākara of Pandit M. K. Tirunaraniengar to the Sanskrit students of the Middle and High School Standards. The author has taken much pains to make the lessons of the Series suitable for the several Forms for which they are intended. The style is simple, as it should be, and is specially instructive as exemplifying the grammatical rules of *Sandhi*, *Samasa* &c.

It is hoped that the work will be liberally patronised by the school-going population.

1. R. Narasimhachar M. A., M. B. A. S.,
Officer in charge of
Archæological Researches
in Mysore.

2. M. T. Narasimhiengar B.A., M B. A. S.,
Sanskrit Lecturer,
Central College,
Bangalore.

3. M. T. Naraniengar M. A.,
Professor of Mathematics,
Central College,
Bangalore.

Prose works are very rare in Sanskrit Literature. Kathāratnākara, a collection of instructive and interesting stories, therefore supplise a real want. Its author Bramhasri Vidwān M.K. Tirunaraniengar who was a Sanskrit teacher in the Central College Bangalore for more than ten years, and who is now a Sanskrit Pandit in the Government High School Bangalore has made his work best suited for the High School classes. Rules of Sandhi and rules on the formation of compounds are properly illustrated in his book. The book also contains a number of well-chosen nominal and verbal derivatives.

* * * * *
D. SEINIVASCHAR M. A.,
Assistant Master,
Govt. High School,
1st April 10. Bangalore.

पुटे.	पङ्क्तौ.	अशुद्धम्.	शुद्धम्.
१	१४	भिस्व	पयैरेव
६	७	विहनिश्च	विहीनश्च
१४		वेनेन	वेगेन
१०		मृयेय	म्रियेय
८	१२	तकि	तीक
९	३	न्यादि	त्यादि
४		मङ्कु	मङ्कु
१०	१	प्रणोद्य	प्रणुद्य
११	१	शक्नोषीत्येव	शक्नोषि' इति। एव
११	१४	इति	इति, इति
१७		त्पल्कले	त्पल्वले
१२	१४	स्वस्या	स्वस्या
१४	१९	मूषक	मूषका
१५	१९	मपनोद्य	मपनुद्य
६		तमेवेति	स एवेति
१६	५	अह	आह
१७	४	बहुनां	बहूनां
१३		निष्कंटक	निष्कंटक
१५		मुञ्चन्ती	मुञ्चती

पुटे.	पङ्क्तौ.	अशुद्धम्.	शुद्धम्.
१८	२	आसति	आसीत्
	७	निस्पन्दा	निस्पन्दा
२०	९	विवौ	विमौ
	११	कलहेव	कलहेच
२१	२	प्रवीण	प्रवीणः
२६	१४	स्सेवदत्	स्सोवदत्
३०	१	कामयमाना	कामयमानो
३१	११	पुगुरु	प्यगुरु
	१८	श्रेष्टि	श्रेष्टि
३२	१	वणिज	वणिजे
	१८	भावे	भवे
३४	१२	मिषः	मिषुः
	१३	यावदह	यावदर्ह
३८	९	स्मात्म	स्वात्म
४०	१	यव	त्येव
४१	९	द्विषये	विषये
	१५	स्थित	स्थितः
४२	११	सति	सीत्
४३	१४	पश्यति	पश्यति
४४	५	निडस्था	नीडस्थाः

वटे, पङ्क्तौ.	अशुद्धम्.	शुद्धम्.	
४४	९ स्तोष्णीं	स्तूष्णीं	१ ११
	१७ च्छुत्वा	च्छुत्वा	०
४५	१ चक्रमे	चक्रमे	१ ०५
४७	१ मिज्ञान	मिज्ञान	११
४८	९ बालस्य	बालस्य	१ ११
५०	१९ विन	विना	४१ ३५
५२	१४ कवल	केवल	१ ०५
	७ सन	सेन	११ १५
५६	७ गज	गज	११
५७	३ स्थित	स्थितं	१ ५५
५९	२ मयान्तीं	मायान्तीं	१
	सदीपा	सदीपां	५१ ४५
६१	१८ संतुष्ट	संतुष्टः	५१
६३	४ कांचि	कांचि	१ १५
	१८ भिक्षुका	भिक्षुका	१ ०५
६४	१६ कांचि	कांचि	१ १५
६६	४ किं	किं	११
६९	९ दधत	दधतं	११ १५
७०	५१ निर्विण्णाय	निर्विण्णाय	५५

श्रीः.

श्रीमते हयग्रीवाय नमः.

॥ कथारत्नाकरः ॥

प्रथमः कल्लोलः.

ध्यात्वा देवं हयग्रीवं रचयामि कुतूहलात् ॥

बालानां मुपकाराय कथारत्नाकरं नवम् ॥१॥

कथा १-उद्योगिता.

उद्योगिनं पुरुषसिंहं मुपैति लक्ष्मीः.

पुण्यस्थले नामाऽग्रहारे काश्चिद् द्वाह्मण उवास । तस्य
द्वौ पुत्रा वास्ताम् । तयो रतीव तन्द्रालु रेकः पित्रा मात्रा
भ्रात्राऽन्येन वा प्युक्तं स्वीयमपि कार्यं कर्तुं सर्वदैव
निरुद्योग आसीत् । अपर स्त्वन्यै रप्रेरितोऽपि स्वीयमिव
परकीयमपि कार्यं कर्तुं तस्मिन् कार्येऽतीव कुशलोऽभवत् ।
एवं स्थिते कतिभिरेव संवत्सरैः पितरि स्वीयन्धनं पुत्रा-
भ्यां विभज्य पुण्यतीर्थयात्रां कृते निरुद्योगः पुत्रस्तन्द्रा
लुतया पित्र्यन्धनं व्ययित्वा जीविका मलभमानोऽवासीदत् ।
उद्योगवान्पुत्रस्तु स्वीयेन कौशलेन संपादितं महद्वनस्पि-
शेयणं धनेन साकं संयोज्य महतीं समृद्धिं भवाप, सुखी
नाभवत्-अतः सर्वोऽप्युद्योगी भवेत्.

कथा २-लब्धता.

अगाधे हृदे निपतित मेकं सुवर्णस्य कटकन्दद्वि
मोहितः कश्चित्पुरुष स्तदादातु मिच्छञ्जला ज्ञातो हृद
मवतरितु मपारयन् “का नोहानिः, हृदस्थं सर्वञ्जल
स्पीत्वा हृदं स्थलं विधाय ततः सुवर्णस्यकटक मुपलभै”
इति मनसि सङ्कल्प्य जलम्पातु मारभ्योदरे पूर्णे स्फुटित
पार्श्वे स्तब्धः पञ्चता माप । अतोसाध्यं कूर्म नारभेत प्राज्ञः.

कथा ३-उचितः क्रमः.

दैवान्सङ्गीते जातपरिचयः कश्चिद्धीवर सदैव यत्कि
ञ्चिद्वायन्नेकदा जालं वीणाञ्चादाय समुद्रतीरङ्गत्वा तत्र
तीरे जालं प्रसार्य स्वगीतिमाधुर्येणाऽऽकृष्टा मत्स्या
नृत्यन्तो जालं प्रविशन्तीति मत्वा वीणां वादयन्मधुर
ज्ञातु मारेभे । सुचिरं ज्ञातानि गायत्यपि तस्मिन् नैकोऽपि
मत्स्यो जालं विवेश । किन्तु तद्गीतध्वने भीता सर्वेऽपि
दूरदूरं म्पलायन्त । सुदीर्घं ज्ञानेन श्रान्तो धीवरो जालं
शून्यं न्दष्ट्वा वीणां मधो निवेश्यगीताद्विरतो जालं जले
प्रसार्य यावत्प्रतीक्षते तावन्मत्स्याः सङ्घशो जालमविशन् ।
कुवेण्यां पूर्णायां न्धीवरो गृहं ययौ.

एवं सर्वस्य स्वकार्यस्य करणे समुचितः क्रमो ज्ञेयोऽ
नुष्ठेयश्च.

कथा ४-असमीक्ष्यकारिता.

धनार्जनेच्छया ग्रामान्नगरङ्गच्छन्कश्चिन्निर्धनो दैवान्मार्गे
च्युताङ्कस्याऽपि सार्धवाहस्य भक्षिकां म्पश्यंस्तां जृहीत्वा
यावदुन्मुच्यन्तं रवलोकयति तावत्तां हेमनाणकैः पूर्णां
मपश्यत् । दैवेन दत्तां तां जृहीत्वा कुत्राप्यन्यत्राऽगच्छ
न्समूहं स्तत्रैव तानि नाणकानि गणयितुं मारेभे । अत्रान्तरे
प्रच्युताम्भस्त्रिकां स्मृत्वा हयमारुह्य क्षणागतं सार्धवाहो
दृष्टस्याऽस्य हस्ता त्सां हेमभस्त्रिका माच्छिद्याऽग्रहीत् ।
ततः ससि निर्धनो दृष्टनष्टार्थः कर्तव्यं मजानं जघामुखः
प्रायात् । अतः इदं स्मर्तव्यम् । लोकेऽस्मिन्ननुना भव्यं
सर्वदा कृतबुद्धिनेति.

कथा ५-प्रेक्षामून्यता.

शूद्रः कश्चित्स्वपुत्रेण साकङ्क्षामान्तरं प्रस्थितो मार्गे
कश्चित्सार्धं वीक्ष्य तेन सार्धं जङ्गच्छन्वासीत् । तस्मिन् सार्धे
विभ्रमाय कस्य चित्तरो रधस्ता दुपविशति, स पुत्रः
क्रीडार्थं सार्धां हर्हिगतो वने ऋक्षैः कैश्चिदाकम्य
पाटितदेहो दैवा जीवन्कृच्छ्रात्पलायितः पितरमुपेत्य-
क्षानभिज्ञः “आर्य वनेस्मिन्फलमस्तिभिः कैश्चिद्लोमशैः
पाटितोऽस्मि” इत्यवदत् । तदाकर्ण्य क्रोधाकुलस्तत्पिता

तद्वनङ्गत्वा फलान्याददाना ज्जाटिलां स्तापसा नालोक्यै
भिरेव लोमशै र्मे पुत्रः पाटितोऽभूदित्यवधार्य तान् हन्तु
मारेभे । तावदक्षै स्ते पुत्रः पाटितो मया दृष्टो न त्व
मीभि र्मुनिभि रतो मावधीरिमान्मुनीनिति केन चित्पान्थेन
निवारितोऽयन्दिष्ट्या मुनिवधपातका दुत्तारित स्सार्ध
माययौ । अतः, अप्रेक्षापूर्वकारी तु निन्द्यतेऽवद्वकृत
क्षणादि त्युच्यते ।

वैद्यरोगिणोः कथा-६.

कुर्व स्त्वविधिना कर्म विरोधि फल मश्नुते-यथा.

बातरोमेण पीडितः कश्चि त्कश्चि द्विषज मेत्य स्वस्य
रोगमापेद्य तद्विद्विद्वेषजं ययाचे । भिषक्च वस्त्यर्थं द्विद्वि-
दौषध न्तस्य हस्ते दत्त्वा, गृहं ज्ञत्वेतत्पेषय, यावदहंभोजन
त्रिवर्त्याऽऽगच्छामीत्युक्त्वा गृहं गतो यावत्किञ्चिच्चिरयति
तावत्समूहं स्तदौषधं स्पिष्ट्वा वारिणाऽपिबत् । तेनोत्पन्न-
व्यापदं न्तम्बुध्वा क्षणागतो भिषग्वमनाय किञ्चि दौषध
न्दत्वा मृतकल्प मेन च्छूच्छूदजीवयत् । अब्रवीच्च “रे जाल्म!
वस्त्यौषधं गुदे दीयते न तु मुखे पीयते, किमित्यहञ्च
प्रतीक्षितं स्त्वया, देवा जीवितोऽसि याहि” इति.

अतो विध्यनुगुणं कर्म कार्यम्.

सारङ्गस्थ कथा-७.

निदाघे महतोष्मणा सन्तप्ततनुः कश्चि त्सारङ्गो जल
म्पातुङ्काञ्चिन्नदी मासाद्य जलं स्पिबन्नेव स्वस्य शृङ्गयोः
प्रतिच्छायां जले दृष्ट्वा “अहो कियतीश्वरस्य वस्तुनिर्मा
णचात्तुरी, शाखोपशाखतया सुसमृद्धे मे शृङ्गे कियतीमिव
मे सौन्दर्यशोभा मापादयतः” इत्येव चिन्तयन्पुनरपि
जले स्वपादानां प्रतिफलं मालोक्य ‘किं मेव मभगवता
मम पादेषु वैरूप्यं मुत्पादितम्, हन्त! एव मतिकृशैः
पादैर्युक्तस्य मे जीवितमेव लज्जाकरं मन्ये’ इति शोचं
स्तत्क्षणां देवाऽदूरोत्पन्नं सिंहस्य नादं श्रुत्वा महता
षेगेन पलायमानं सिंहस्यागम्य न्देशं गतं स्तत्रापि
सिंहागमनं मुत्प्रेक्षमाणः पलायमानं एव कुत्र चिदुल्ले
लशविषाणो बहुशाखतया लघु मोचयितुं मशकनुवन्
‘मम जीवितस्यापि लज्जाकरैः कृशैः पादै रेतावन्तं न्देश
मागतवानहं ममैव हर्षहेतुभ्यां शृङ्गाभ्यां मेव चिरुद्धोऽ
स्मि’ इति चिन्तयितुं मपि कालं मलभमानं स्त्वरितागतेन
सिंहेन गृहीतो व्यापादितश्च । अतो देवेना स्मर्यं यद्य
हन्तं तत्सर्वं मस्मद्वितायैवेति संतुष्टेन भाव्यम्.

मृगपोतवृकयोः कथा-८

मृगपोतः कश्चित् स्वयूधात्परिभ्रष्टो रक्षाविहीनश्चा-
रण्ये भ्रमन्नकस्मादागतेन केनचिद्वृकेण हठा द्रुहीतो
मार्गान्तर मपश्य नृकं सम्बोध्य, "भौ वृकराज! जाने तव
भक्ष्योहमिति, मर्त्यमेव मया त्वत्त इतिच, किन्तु प्रार्थये
भवन्तं हृदयं दर्शयम् । भवदनुग्रहाल्लब्धेन येन सहर्षएव
मृयेय" इति । वृकोऽ वदत् । 'क एषोऽर्थो येन त्वन्तुप्यसि'
इति । तदाकर्ण्य मृगपोतः प्रत्यवदत् । 'त्वं वेणुमादाय कश्चि-
त्कालं नादयेथे दह न्तदनुगुणं चित्वा नृत्यरसस्वादेन
भवन्तं म्माञ्चानन्दयित्वा मृयेय' इति । वृकं स्तथेत्युक्त्वा
वेणुमादाय यावन्नादयति, तावद्वेणुनादं श्रुत्वा गोपाल-
धिया तत्रागतान् शूनो दृष्ट्वा भीतोऽयं वृकरसमये
स्वोचितं क्लार्यमकृत्वा वेणुनादनप्रवृत्तेऽहं महर्षये वैतस्य
फलस्य भाजनं भवितुमिति वदन्नेव महता वेनेन फल-
यितः कुत्राप्यदर्शनं कृतः । मृगोपि स्वीयं यूधं कृतं
स्फुरेना वर्तत । एवम्प्रवला द्विरोधिनो दीना उपायेना-
त्मानं रक्षन्ति.

मेषपोतवृकयोः कथा-९

मेषपोतः कश्चित् स्वयूधात्परिभ्रष्ट मासाद्य केनापि

व्याजेन तं भक्षयितुं मिच्छन्कं श्विदृकः, 'रे मेषपोत,
किमिति परारि मा मतिमात्रं कृहितवानसि त्व' मित्यष्ट-
च्छत् । 'तदा नैवाह मुत्पन्नो भव' मिति तेनोत्तरिते
स वृकः, 'मास्तु तर्हि, कस्मात्परुन्मम क्षेत्रे तृणानि
चरितवानसी' त्याक्षिप, 'नापि तदाऽहन्तृणस्वा-
दनयोग्या न्दशा मापन्नो भव' मित्युक्तवति मेषपोते, 'मा-
स्तुनाम तदपि तर्हि, किमित्येषमो मम नद्या जलं पीत-
वानसी'ति वृकोभृशं चुकोश, तच्छ्रुत्वा 'आर्य मम सर्वो-
प्याहारः पानञ्च मम मातुः स्तन्यमेवासीत्' इति सभय-
मुक्तवन्तं न्तं सम्बोध्य, 'रे जालम! अस्तु नाम यः कोपि
परिहारो मदुक्तेः । तथापि नाहं माहारं विना वर्तितुं
मुत्सहे' इति वदन्नेव तं कृहीत्वा भक्षयामास । एवं
कूरा बलिनः स्वकार्यप्रकाशने यत्किंचिदपि हेतुं परि-
कल्पयन्ति.

सिंहजाबालयोः कथा-१०.

जाबालः कश्चिदरण्येऽजां श्वारयन्नासीत् । कुत्रापि
कण्टकिते मार्गे चरित्वा पादे लग्नकण्टकः कश्चित्सिंहः स्तं
समासाद्य 'त्वां शरणं गतोऽस्मि, त्वदीयं साहाय्यं प्रार्थये,'
इति विवक्षयेव लाङ्गूलं श्वलयं स्तस्याग्रे सकण्टकं पादं
प्रसार्यतिष्ठत् । तन्दृष्ट्वा प्रथमं भीतोऽसौ जाबालो निपुण-

निरूप्याऽप्रतः प्रसारिते तस्य पादैः कञ्चि त्कण्टकं
मालोक्य तत्कृतां वेदना मभ्यूह्य स्वहस्तेन कण्टकं
मुत्पाद्य तं सुखित मतनोत् । एवञ्जतवेदनो मृगराजो
निवृत्यारण्यङ्गतो व्याधैः प्रसारिते जाले पतितो राजगृहं
मनीयत । राजाऽपि कुतुकात् तं मेकस्मिन्पञ्जरे स्थाप-
यामास । कस्मा चित्कालात् त्वरन्नावाले मेन गिर्मध्या-
भूतेनाऽपराधेना मिशसन्दण्डयन् राजा सिंहविदार्य मेनं
मादिदेश । पंजरनिबद्धस्य सिंहस्याग्रे यदा भृत्या एनं
मानिन्युः, तदा स सिंहस्त मेनं स्वस्योपकृतवन्तं प्रत्य-
भिज्ञाय तं महिमित्वा तस्मिन्स्वस्य कृतज्ञताप्रकाश-
नायेव तस्याङ्गे मुखं निषण्णस्तं मृदु चुचुम्ब । एतदृष्ट्वा
भृत्यैराज्ञे निवेदिते वृत्तान्ते, राजाऽतीव विस्मयाकुलः
पञ्जरात्सिंहन्दण्डभीतेः पुरुषञ्च मोचयामास । एवञ्कृत-
मुपकारान्तिर्यञ्चोऽपि जानन्ति.

एकमत्यम् कथा-११.

कस्मिंश्चि दग्नहारे कश्चि त्पुरुषोऽवर्तत, केनचित्कालेन
तस्य पञ्च पुत्रा अजायन्त । ते चाऽऽवाल्या त्वरस्परं
सौहार्दं मप्रकाश्य केनाऽपि हेतुना सदैव कलहायमाना
आसन् । तानेता न्तसमाधातुं पिता बहुधा उपदिशन्नपि

यदा न किञ्चित्फलं मपश्यत्, तदा स्वपुत्रां नाहूय तैः
पञ्चषा स्सूक्ष्मा यष्टी रानाट्य ताः स्सर्वा अप्येकाकृत्य
बध्वा तं भारं पुत्राणामेकैकस्य हस्ते दत्वा भङ्गी न्यादि-
देश । यदा एकैकोपि तं यष्टिभारं भङ्गुं नापारयत् । तदा
पिता तमादाय विस्त्रस्य प्रत्येकमेकैकां यष्टिमेकैकस्य हस्ते
दत्त्वे दानीं भङ्गी न्यादिदेश । एकैकेनाप्यनायासेन
भग्नायां यष्ट्यां पिता तां नालोक्या वदत् । पश्यतेदानीं,
यदा यष्टयः संमिलितास्तदाता नैव युष्मास्वेकेनाप्यभ-
ज्यन्त, प्रत्येकमेकैका तु यष्टिस्सुखेनाभज्यत । एवमेव
भवंतोऽपि यदा सम्मिलिता एकाभिप्रायाश्च वर्तते, तदा
परैर्दुर्जया भवन्ति । यदा तु परस्परं कलहं कुर्वतः प्रत्येकं
वर्तते, तदा परेषां सुखोच्छेद्या भवन्ति । अतो युष्माभि-
रितः प्रभृति सदैव सम्मिलितैर्भाव्यमिति । अत एवद-
मुच्यते 'सङ्घेशक्तिस्तु भूयसी' इति.

व्याधस्य कथा-१२.

महारण्ये कुत्र चिज्जालं म्रसार्य महता श्रमेणैकं
शशं कृत्वा तद्गृहं मानयन् कश्चि द्वयाधो मार्गे कश्चि
त्पुरुषमश्वारूढं मपश्यत् । स च तं विक्रेण्यस्त्रिव व्याधस्य
हस्तादादाय तस्य सर्वतोऽङ्गानि परिकलयन्निव तस्य

मूल्यं पृच्छन्नेवाश्वं पादेन प्रणोद्य महता वेगेनाधावयत् ।
 व्याधोऽपि तमनुसृत्य कश्चिदध्वानङ्गत्वा प्रवृद्धे च तयो
 रन्तरे त इहीतु मपारयं स्तं सम्बोध्य भोयश्चसादिन्
 गृह्यता मयं नाशको भवतएव यतोऽय मया तुभ्यं
 पारितोषकीकृतः इत्युच्चैस्स्वरेण कोशज्ञेव विफलायास
 स्तूष्णीं ब्रूहं ययौ । एवं हृतस्य प्रत्याहरणे शक्त्या
 हनि अपि जनास्स्वासामर्थ्यं न प्रकाशयन्ति.

जंबुकस्य कथा-१३.

अद्वि प्राप्तो ह्यधर्मेण भया त्कलेशा च सीदति, यथा.
 क्षुत्क्षामकण्ठः कश्चि जंबुकः कुत्र चिद्रामप्रान्ते
 कस्य चिद्वृक्षस्य कोटरे केनापि जाबालेन स्वाहारार्थं
 निहित मामिष नृष्ट्वा कथञ्चि त्कोटराम्यन्तरं प्रविष्टो
 महता हर्षेण तद्वृक्षयितु मारंभे. निरर्गल मशितेन सक
 लेन तेना हारेण स तथा पूर्णो भवत् यथा कोटरा इहि
 निर्गन्तु मपिनाशक्रोत् । तदा महता शोकेन भयेन च
 प्रलपत स्तस्य दीन माक्रन्दं श्रुत्वा तेन मार्गेणाऽऽगच्छ
 न्नन्यो जंबुक स्तत्रागत्या क्रन्दनस्य कारण मपृच्छत् ।
 निवेदिते च सकल एव वृत्तान्ते द्वितीयो जंबुकः प्रथम मव
 दत् 'मखे ताव द्रवता त्र स्थातव्यं यावता त्वं तथा कृशो
 भविष्यसि, यथा त्र प्रविष्टवा नसि, तदैव केवलं सुखेन

निर्गन्तुं शक्नोषीत्येव मुक्त्वा गते द्वितीये जंबुके तत्र
 कोटर आहार निहितवान्पुरुष स्समागत्याऽऽहारस्थाने पुष्ट
 मेकं जंबुकं दृष्ट्वाऽतीव क्रुद्ध स्तीव्रेण प्रहारेण त मताडयत् ।
 एव मन्यायेना न्यदीयं वस्तु मुष्णतां गति दशोच्याऽपह
 सनीया च भवति.

दीपस्य कथा-१४.

भूमिगृहे कुत्रचि तैलपूर्णे पात्रे समारोपितो दीप
 समूक्षमेणापि मरुता प्रचलन् प्रकाशदाने च सूर्यादप्यात्मान
 मधिकतरं मन्यमान स्तारका रत्नदीपिका श्व विशेषतः
 परिहस न्नासीत् । एवं स्थिते झडित्युत्पन्नो वायो समुसूक्षमः
 फूत्कार स्तं शमयामास । तदृष्ट्वा तत्स्वामी तं पुन रारोप्य
 त मेव मवदत् । मा स्मेतः परं कदापि विकत्थथाः
 जानीहि समूक्षमापि तारका न पुन रारोपण मपेक्षते नच
 विकत्थत इति. अल्पस्य महिमा हीदृशः.

भेकयोः कथा-१५.

फलं भावि समालोच्य कार्यं कुर्या द्विचक्षणः.
 गाधे कस्मिंश्चि त्पल्कले चिराय द्वौ भेकौ न्यवसताम् ।
 निदाघ ऊष्मणा तज्जले शुण्यत्यतीव दुःखाकुलौ ता

बुधौ तत्पस्वलं विहाय यत्र कुलाप्यन्यं जलाशयं विधि-
न्वन्तौ मार्गे कश्चि दगाधं जलपूर्णं कूपं मपश्यताम् ।
तयो रेकोऽवदत् अवतरावोऽत्र जलाशये, एष एवावयो
इशरणं भूत्वाऽऽहारमपि संपादयतीति । अन्यः प्रत्यवो
चत् । विमृशतु भवान् प्रथमं यद्यत्रापि जलं शुष्येत्तदा कथं
मावाभ्या मस्मा द्भूमीरा त्कूपा द्बहि रागन्तव्यमितीति ।

अतः भावि फलं समालोच्य कार्यं कर्तव्यम्.

किं किञ्चि शैलिकयोः कथा-१६.

सर्वे स्वार्थपरो लोके न कश्चि त्परचिन्तकः.
कस्य चिच्छैलिकस्य वशे कश्चि च्छुनक आसीत् ।
सदैवानुवर्तनशीलः स तस्या तीव्र प्रेमास्पदं सखा चाभवत् ।
परंतु यदा स शैलिको लोहघनेन ताम्रस्य घट्टनं कुर्व-
न् आसीत् तदा स शुनक स्तारेणापि तत्स्वनेना प्रबोधित-
स्मुखं शिश्ये । यदा पुनः स स्वस्याऽऽहारादिकं गृहीतुं
गतोऽन्नादिकं जग्धु मारभत तदाऽयं सुसूक्ष्मेणापि तद्गतिना
झडित्येव प्रबोधितः स्त मन्वधावत् । एवं स्वकार्यधुरीणा
अन्यदीयं श्रमं नैव चिन्तयन्ति.

शुनकस्य कथा-१७.

कस्मिंश्चि नगरे कश्चि च्छुद्र आसीत् । तस्य वशे

स्थितः कश्चि च्छुनक स्स्वानुगुणं क्लृप्तं मकुर्वन् स्तत्रतत्र
सञ्चरन्मार्गेण तेन सञ्चरमाणानां जनानां म्पश्चादनुधाव्य-
तेषां मनवधानदशायां न्ता न्दशन्नाऽऽसीत् । शुनकस्यै-
तादृशं स्वभावं परिवर्तयितुं बहू नुपायां नृत्वाऽपि
विफलप्रयासोऽयं शूद्रो जनानां मेतदागमनसूचनायाऽस्य
ग्रीवायां झिझिणी मेका मबध्नात् । सोऽपि शुनक-
स्तां झिझिणीं मात्मने कृतं मलङ्कारं म्मन्यमानः स्ता-
न्तत्रतत्र विशेषतो ध्वनयं श्वरितुं मारेभे । एव म्महता
हर्षेणोन्मत्तायमानः मेन न्दृष्ट्वाऽन्योवृद्ध इश्वाऽवदत् । 'रे
मूढ ! किमित्येवं सर्वदा किञ्चिणीं ध्वनयन् प्रहृष्टः ससञ्च-
रसि । जानीहि तव ग्रीवायां निबद्धेयं झिझिणी न तवो-
त्कर्षप्रकाशनाय विहितोऽलङ्कारः । किन्तु तद्वैपरीत्येन
तव दौरात्म्यं ज्ञानेभ्यः प्रकाश्यं, तादृशस्य तव दूरीकर-
णाय कृतः कलङ्क इति' इति । युक्तञ्चेतत् । यत इदं
मुच्यते । 'येनाऽपत्रपते साधु रसाधु स्तेन तुप्यति' इति.

गजस्याभिज्ञता. कथा-१८.

प्रत्यहं वार्या आधोरणेन नगरं त्रीयमानः कश्चि
द्वजो मार्गे कञ्चन सेतुन्तरन्नाऽऽसीत् । एकस्मिन्दिनं
आधोरणो यथापूर्वं ज्ञज मारुह्य तेनैव मार्गेण गन्तुं

प्रस्थित स्सेतोरन्तिक मगच्छत् । अयञ्च गज इशुण्डया
सेतुं स्पृष्ट्वा तदुपरि नैकमपि पद त्रिधातु मैच्छत् । आधो-
रणोऽपि गजस्याऽनिच्छां ज्ञात्वाऽपि तत्कारणमजानान
स्तत्प्रवर्तनाय भूयोभूय स्त ज्ञज मङ्कुशेन तुतोद । तद्वे
दना मसहमानो गज स्वयं मनिच्छन्नपि यावत्पञ्चषाणि
पदानि निधाय सेतो र्मध्यं ज्ञच्छति, ताव त्सेतु भिद्यते
स्म । गज आधोरणं श्वेत्युभावपि नद्या मपतताम् । पत
नमात्रादेवाऽऽधोरणो ममार । गजस्तु पूर्वं मपाय माशङ्कि
तवानपि नद्यां पातेन पर मर्दितोऽभवत् । एवं तिरश्चा
मपि मनुष्येभ्योऽभ्यधिकाऽभिज्ञता जागर्ति ।

सिंहमूषकयोः कथा-१९.

कस्मिंश्चिदरण्ये कश्चनसिंहः कुत्रचिद्दुहायां सुखेन
सुप्त आसीत् । कश्चिन्मूषकस्तस्योपरि पतित्वा त
म्प्राबोधयत् । प्रबुद्धश्च सिंहो महता कोपेन तन्मूषक
ङ्गृहीत्वा हन्तुं मारभत । मूषकोऽपि तस्योद्यमं विदित्वा
सविनयं सदैव्यञ्च तमेवं प्रार्थयत् । ‘मो मृगराज! यदि
त्व म्मा महत्वा मम प्राणानूक्षसि, तदा तदुचितस्यो
पकारस्य करणेनाऽऽत्मानं मन्वृणं क्लृप्यामि’ इति ।
तदाकर्ण्य सिंहो जातदयः किञ्चिदिव स्मित्वा ‘किंमूषक

त्त्वतोऽपि मृगाधिपस्य ममोपकार संभाव्येत’ इत्युक्त्वा
तं मर्हिसित्वा व्यसृजत् । अचिरात्स एव सिंहः कुत्रचिद-
रण्ये व्याधैः प्रसारिते जाले पतितो महता प्रयासेना
प्यात्मानं मोचयितुं मक्षमः केवलन्दीनेनाऽऽक्रन्दितेन
कोशन्नाऽऽसीत् । तस्याऽऽक्रन्दितध्वनिं श्रुत्वा स्वरेण
तमेवेति प्रत्यभिज्ञाय तत्रागतं स्त मूषकं सिंहं जाले
पतितं वीक्ष्य महता वेगेन तद्दिशं स्वदशनैर्जालं क्लृण्वन्
श्लिष्ट्वा सिंहं मोचयामास; आहूय, ‘पूर्वं मम वचनं
मवधीरितवान्भव आनाति, मृगाधिपस्याऽपि ते मूषकेण
मया साह्यं संभाव्यमिति’ इति । एवं मल्पानवमन्य
मानानां महता क्रियतं तत्साह्यापेक्षिण्यवस्था संभवति,
अतो महानल्पं द्वावमन्येत ।

गृध्रसर्पयोः कथा-२०.

अरण्ये कुत्रचिद्देको गृध्रो भुजङ्गश्चेति द्वावपि परस्परं
क्लृण्वन्माणा वास्ताम् । अन्ततः स्सर्पस्वभोगेन गृध्रमा
वेष्ट्य तं निश्चलमकरोत् । तेनैव मार्गेणाऽऽगच्छन्कश्चि
त्पान्थस्तदवस्थन्तङ्गृध्रं विलोक्य जातदयस्वभारं
क्लृण्वन्तत्रैव निवेश्य तत्सकाशं तस्सर्पस्य वेष्टनं मप
नोद्य गृध्रं विमोचयामास । स्वशत्रोः साह्यकरणेन पुरु

पाय कुड्य न्सर्प स्तस्मै द्रोणं समीपनिक्षिप्ते पानीयपूर्णे
पान्यस्य पात्रे तीव्रं विष मुद्गीर्य दूरं ज्ञगाम । पुरुषोऽपि
गृध्रं विमोच्य स्वभारोद्वहनात्पूर्वं पानीयपात्रं मानीय
याव ज्जलं पातु मारभत, तावदेवाऽऽकाशा दवरूढो गृध्रः
पुरुषस्य हस्ता त्पात्रं स्वालयामास । अहं च पुरुषन्तम्
'आर्य ! सर्पस्य विषोद्वारेण दूषितं जलं न ते पानार्हम् ।
नैतद्भवाज्ञानाति, सर्पस्य दुःशीलतां ज्ञानता मया त्वत्तो
लब्धोपकारेणैव दूतम् । नैव त्वयाऽङ्गवा भावनीयम्'
इति । एतच्छ्रुत्वा संतुष्टं पान्ये याते सगृध्रोऽपि काप्यदर्शनं
ययौ । एव दूतोपकारा स्तिर्यञ्चोऽपि प्रत्युपकुर्वन्ति ॥

सिंही कथा-२१.

अरण्ये कुत्रचि द्विमलाया अन्द्रिकायां सम्मिलितानां
बहूनां मारण्यकानां सत्वानां समभू त्कश्चि द्विवादः
कावा तेषां मध्ये प्रसूता वेकस्यां बहून्यपत्यान्युत्पाद
यति' इति । एवं विचारे प्रवृत्ता स्तेसर्वे विवादं निर्णेतुं
स्वयं मशक्नुवन्त स्तन्निर्णयाय निकटस्थितां क्कांचि त्सिंही
मभ्येत्य पप्रच्छुः 'कावाऽस्मास्वपत्यै बहुभिर्कीर्तिमती' इति ।
साऽपि तेषां विवादपदं श्रुत्वा स्वयं मेव न्तानवोचत् ।
"अपत्यवक्ताकीर्तिं नाऽपत्यानां संख्याधिक्यनिबन्धना ।

किन्तूत्पन्नानां मपत्यानां मसाधारण शौर्यादिगुणनिबन्धना ।
अहं मध्येकस्यां प्रसूता वेकमेव शिशुं सुवे । तच्चैकं
शूरं सिंहम् । येनैकैनावाऽहं निर्भया वने स्वपिमि । अतोऽ
शक्तानां बहूनां सुतानां वर्गादपि शक्तिमानेकः पुत्रो
वरम्' इति । उच्यते च—

सहैव दशभिः पुत्रैर्भारं वहति गर्दभी ।

एकेनाऽपि सुपुत्रेण सिंही स्वपिति निर्भया ॥ इति ।

सूते सूकरयुवति स्मृतशतं मतिर्दुर्भगं ज्ञाडिति ।

करिणी चिराय सूते सकलमहीपाललालितं क्लृप्तमिति च ।

सिंहमक्षिकयोः कथा-२२.

अल्पभावेषु धीराणां भवज्ञैव हि शोभते.

कुत्राप्यरण्ये कश्चन मृगेन्द्रः सर्वानेव मृगां न्स्ववी-
र्येण जित्वा निष्कण्टकमेव तद्वनराज्यं कुर्वन्नासीत् । किन्तु
तस्याऽऽहारभूतस्य रक्तमांसादेर्गन्धेनाऽऽकृष्टा काचि
न्मक्षिका सदैव तत्पार्श्वं ममुञ्चन्ती झङ्कारेण वनमाखिलं
प्रपूर्य सिंहस्य महान्तं निद्राविघ्नं मुत्पादयन्त्याऽऽसीत् ।
सिंहश्च तेन नितरां निर्विण्ण उपायान्तरं मपश्य न्महता
क्रोपेन तन्निष्कासनाय तीक्ष्णाग्रैर्नखै रूपेतेनाऽऽत्मपा-

णिना स्वमूर्धानं भूयोभूय स्ताडयं स्तत्प्रहारजनितेनाऽ
स्त्रप्रवाहेण परां वेदना मनुभव चाऽऽसत्, मक्षिका तु नैवाऽ
पससार । एव ज्ञातपीडो मृगराजो महता निर्वेदेन तत्
स्थानं मुक्त्वा प्रस्थितः कुत्रचिद्गुहायां शिश्ये । मक्षिका
पि तमनुसरन्ती, केनाऽप्यप्रविष्टतया लूतातन्तुनिवि
डाया न्तत्र गुहाया मेकस्मि लूतातन्तुजाले पतिता तत्क्ष
णागतेनो र्णनाभिना गृहीता बद्धा च निष्पन्दा निस्सवना
प्यभवत् । अचिन्तयच्च 'अहो ! स्वप्रभावेण मृगराज
मपि जितवत्यह मतिमूक्षमेणाऽनेन कीटेनैतादृशी न्दशा
ङ्गमिताऽस्मि' इति । एवं क्षुद्र मपराधिनं दण्डयितुं तदपे
क्षया क्षुद्रतरएव प्रभवति न तु महान्, महतस्तु
तत्ताऽवज्ञैव शोभते ।

सिंहपुरुषयोः कथा-२३.

कश्चि द्योधः प्रत्यहं शस्त्राभ्यासायाऽटवीङ्गच्छं स्तत्र
स्थितेन केन चि त्सिंहेन दैवा न्मित्रता मगमत् । एकस्मि
न्दिने द्वाविमौ तत्ततल सञ्चरन्तौ तयो रेकैकस्य बुद्धे
श्शक्तेश्च प्रभावं प्रति कथ्यमाना वास्ताम् । एवं विवद
मानावेव तावुभौ किञ्चिद्दूरं गत्वा कस्यचि द्दामस्य
निकटे कस्याञ्चिद्विधौ लिखित मालेख्य मपश्यताम् ।

तत्र सिंहेन साकं युद्धे सिंह मघो निपात्य तदुपरि
स्थितस्य पुरुषस्याऽऽकृतिं लिखिता त्रिदिश्य योधोऽ
वदत् । "सखे मृगराज ! अलमल मावयो विवादेन ।
पश्याऽत्र चित्ते मनुष्याणां पराक्रमः प्रकटो दृश्यते । येन
मृगाधिप सिंहोऽपि मनुजेन पराभूतो वर्तते " इति ।
सिंहोऽवदत् 'महामते मित्र ! आलेख्य मेत द्भवत्सजा
तीयेन केनचि न्मनुष्येण विलिखितम् । यदि सिंहाणा
मपि चित्रलेखने कौशल मभविष्यत् । तदा सिंहाणां
पराक्रमोऽपि प्रकटोऽभविष्यत् । स्वात्मरक्षणक्षमा ङ्गाय
शक्ति मेव भगवां स्तिरश्चा त्त्रिममे । नतु मनुष्याणामिव
परप्रतारणैकफलां वञ्चनाशक्तिमपि ' इति । तच्छ्रुत्वा
सयोधः परं लज्जितोऽभवत् । एव मेकस्यो पन्यासचानुरी
तावदेव रम्या दृश्यते । याव दन्यस्य सा न श्रूयते ।

विचित्रः परिहासः. कथा-२४.

स्वस्योद्याने विश्रमाय प्रासाद मेकं निर्मापयितु मिक्ष
न्कश्चन प्रभु स्तन्निर्वहणाय तदभिज्ञं ङ्गाञ्चित्पुरुषं प्रतिभुव
मकल्पयत् । सच प्रतिभू बहू न्कर्मकरा न्दार्वादीनि
वस्तूनि चाऽऽनाय्य ता न्स्वस्वकार्याणि कर्तु मादिश्य
प्रासादार्थं मपेक्षिताना मन्येषां वस्तूनां संभाराय स्वयं

कुत्राप्यगमत् । प्रभुश्च प्राप्तंदिनिर्माणं मालुर्लोकयिषुः
 कदाचि दुद्यानवाटिका माजगाम । तत्रैक स्तक्षक स्वेन
 क्रियमाणे दारुदारणे कञ्चि ह्वालकं सहायं मकरोत् ।
 दीर्यमाणं न्दार्वतीव कठिनं मासीत् । क्रकचश्च किञ्चि
 दतीक्ष्णोऽभवत् । अतो द्वाविमौ तक्षकबालकौ दारुणः
 पार्श्वयो मिथोऽभिमुखं स्थित्वा महता श्रमेण करपत्रं
 सुदीर्घं कूर्पन्तौ विकर्पन्तौचाऽऽस्ताम् । दारुदारणक्रम
 मितः पूर्वं कुत्राप्य दृष्ट्वा नयं प्रभुः सुदीर्घकालं दारुदारण-
 प्रवृत्ता विवौ दृष्ट्वा “अहो, नूनं मिमा वेकस्मै लोहफल
 कायं कलहायेते । किन्तुवनयो रेको बालः, अपरस्तु
 युवा । एनयो मिथः कलहेव युवा बालं पराजयते ।
 अतोऽद्याऽस्माभिर्बालयैव साह्यं कार्यम्” इति मनसि
 निश्चित्य महता वेगेन तन्तक्षकश्चपेटिकाघातेन विनिवर्त्य
 तद्धस्ता त्रकच माच्छिद्य, ‘भोबाल ! गृहाणेदं लोहफ
 लकम् । पलायस्वेदानीं द्रुततरम् । अन्यथा दुरात्माऽयं
 पुनराहरे दिदम्’ इत्यभिदधानः क्रकचं बालस्य हस्तेऽ
 ददात् । एत दृष्ट्वा तत्रस्था सर्वे कर्मकरा भीता स्वस्व
 कर्माणि विहाय पलायन्त । एवं तत्तद्यवहारं मजानन्तोऽ
 ज्ञाः प्रभवस्त्वं स्वं प्रयोजनं स्वयमेव नाशयन्ति । अतः
 प्रभुभिर्लोकव्यवहारोऽवश्यं ज्ञेयः ।

पण्डितनाविकयोः कथा-२९.

सकलेषु शास्त्रेषु प्रवीणं कश्चन पण्डितः कदाचि
 त्समुद्रवेलायां पर्यटनमुद्रां लौकाया मायान्तं कञ्चन
 नाविकं मालोक्य कथं मय मेवं समुद्रे निर्भयं खेलतीति
 विस्मितो भूत्वा तीरं मागतं न्तं मालोक्य ‘भोमित्र ! कुत्र
 ते पिताऽन्नियत’ इत्यपृच्छत् । तदाकर्ण्य स नाविकः
 ‘मम पिता, पितामहः, प्रपितामहः, ततः पूर्वं पुरुषाश्च
 समुद्रं जता स्तत्रैव ममज्जुः’ इत्युत्तरं ददौ । ‘सर्वं
 स्ते पूर्वपुरुषान् समुद्रे मग्नान् ज्ञात्वाऽपि कथं त्वं मिदानीं
 निर्भयं समुद्रं कञ्चसि’ इति पण्डिते पुनः पृच्छति,
 सनाविकोऽवदत् । ‘प्रसीदतु भवान्, कुत्र कथंवा तव
 पूर्वपुरुषा अग्नियन्तेति कथयतु’ इति । ‘सर्वे मे पूर्वपुरुषा
 भवने स्थिता एव शय्यायां शयिता अग्नियन्त’ इति
 पण्डितोऽवदत् । तदाकर्ण्य नाविकः ‘शय्यायां शयने,
 मे पूर्वपुरुषव दहमपि अग्नियेति पण्डिते त्वय्येवाऽविभ्यति
 किमिति मया नाविकेन भेतव्यं समुद्रगमनेऽहमपि सज्जे
 यमिति’ इत्यवदत् । एतदाकर्ण्य किमप्युत्तरं मप्रतिपद्य
 मानः पण्डितस्तूर्णीं लज्जितो जगाम । एवं प्राज्ञा अपि
 मूढैः कदाचि त्परिभूयन्ते ।

चोरस्य कथा-२६.

चिराय चौर्येण जीवनं क्लृप्तं नृकश्चि चोरः कस्यचि
दृहे मोषणाय समयं प्रतीक्षमाण एकस्यां रात्रौ निशीथे
तद्वहं प्रविश्य सर्वां न्युप्तां निज्ज्ञायाऽन्तः प्रविष्टः स्तत्रतत्र
मृगयमाणः कुत्रचि त्कोणे पिधाय निहितं क्लृप्ति
त्पिटकं मपश्यत् । ततः स्तत्सकाशं क्लृप्तं स्तदन्तस्थितं
मपजिहीर्षु रनुद्वाद्यैव पिधानं शनैः पिटके हस्तं प्रसा-
रयामास । मूषकग्रहणोद्देशेन दिनद्वया दूर्वा गाहारमप्य-
दत्वा तत्र पिटके निरुद्धः कश्चि न्मार्जालोऽतीव क्षुधितः
क्रुद्धश्च प्रसारितं हस्तं मूषकं मत्वा नखैर्विदार्य दन्तै-
स्मुतीव मदशत् । तज्जन्यां वेदनां महामानोऽयं चोरः
स्वव्यापारभूतं मौनमपि विस्मृत्य तारस्वरेण चुक्रोश ।
तेन शब्देन प्रबुद्धाः सर्वे गृहजनाः स्तं चोरं विदित्वा
सम्यक्प्राहरन् । एवमकार्यकारी दैवेनैव दण्ड्यते अतो
नाकार्यं कुर्वीत ।

भ्राताः कथा-२७.

द्वौ लोकौ नाशयत्येव मूर्खौ मूर्खोपदेशतः.
ग्रामेकस्मिन् द्वौ भ्रातरावास्ताम् । पित्र्यस्य महतो धन-
स्य विभागे न्यूनाधिकविवादिनौ तौ काञ्चिदुपाध्यायं छान्दसं

स्थेयमकुर्वाताम् । सोऽपि च्छान्दसः “ एकैकं वस्तु द्विधा
कृत्वा भवद्भ्यां मेकैकोऽंशो गृह्यताम् । येन न्यूनाधिक-
कृतो विवादो नैवोद्भवेद्भवतोः ” इत्यवोचत् । तच्छ्रुत्वा
ताविमौ मूढौ भ्रातरौ तदुक्तरीत्यैव क्षेत्रे, बेरमनि, शय्या-
यां, भाण्डेषु, भूषणेषु, रत्नेषु, वस्त्रेषु, पशुषु चेत्येवमादिषु
सकलेषु वस्तुष्वप्येकैकं द्वेधा भङ्क्त्वा विभज्यैकैकोऽप्ये-
कैकं भागं मगृह्णात् । किञ्च तयो रेका दासी समवर्तत ।
ताञ्च यदा तौ द्विधा कृतवन्तौ, तदा, तत्तत्या जना-
वृत्तान्तं मिमं राज्ञे न्यवेदयन् । राजाऽपि श्रुतवृत्तान्तं स्ता-
वानाद्य विचार्य तौ सर्वस्वं मदण्डयत् । एवमिह राजद-
ण्डेनाऽमुष्मिल्लोके स्त्रीवधपातकेन च दूषितौ तौ परं क्लेश-
मन्वभवताम् ।

तस्मा न्मूर्खा न सेवेत प्राज्ञं सेवेत पण्डितान् ।

जामातुः कथा-२८.

अकार्यं कुरुते मूर्खो न च जानाति गूहितुम्.
आढ्यस्य कस्यचिद्द्वौ त्कोऽपि दरिद्रो जामाताऽभवत् ।
बहोः कालात्परं स इदम्प्रथमतया श्वाशुरं क्लृप्तं प्राप्तं स्तत्र
पाकार्थं निक्षिप्तान् सितां नुत्तमां स्तण्डुलां नालोक्य तेषां
मेकां मुष्टिं मादय स्वमुखे प्राक्षिपत् । अत्रान्तरे श्वश्रू-

मागतायां स मूढ स्तां स्तण्डुला नेकदा निगरितु मपारयन्
द्वियो द्ररितु मनिच्छन् पीनोच्छूनगण्डो निरालापोऽवर्तता
तस्य चिरागतस्य तादृशी मवस्था मालोक्य भीता श्वश्रू
रोगशङ्कया स्वपति मानाय्य तस्माददर्शयत् । सोऽप्येन
मालोक्य स्वयञ्च तथैव शङ्कितो झडित्येव कश्चि द्विषज
मानाय्याऽदर्शयत् । तावता कालेन मुखान्तस्थितेन
जलेनाऽऽर्द्रै स्तण्डुलै रतितरा मुच्छूनगण्ड मेन मालोक्य
वैद्य श्शोफशङ्कया स्वपादेन तस्य मस्तक माक्रम्य शस्त्रेण
तस्य हनु मपाटयत् । तदा तन्मुखान्तस्थिता स्तण्डुला
लोकानां हासै स्समं निर्ययुः ।

अतोऽग्रे महतां कर्म लज्जाकारि त्यजे न्नरः ।

भ्रान्तस्य कथा-२९.

निर्विमर्शा मृषाज्ञानै र्मुहान्येव ह्यबुद्धयः.

तृषार्तेनलं पातुं तटाकङ्गतः काश्चि द्युवा जले प्रतिबिं
बितं तटतरो रुपरि निषण्णस्य स्वर्णचूडस्य पतत्रिणो बर्ह
न्टट्टा सुवर्णं जलान्तः पतितमिति मन्यमान स्तदादित्सया
जल मवतीर्णं श्वले जले किमप्यपश्यंस्तीर मासाद्य पुन
रपि तदेव प्रतिबिंबं दृष्ट्वा सुवर्णजिघृक्षाकुलः पुन र्जल
मवतीर्णो नैव किञ्चि दवाप। एव मेवाऽसकृ त्कुर्वं स्तीरस्थैः

पृष्ठो हेतुं वदं स्तैः परिहसित स्तत्क्षणागतेन स्वपित्राऽ
नुयुक्तं स्वमनोरथं निवेदयामास । तदा स जनक स्ता
ब्ध्या मालोक्य वृक्षस्योपरि स्थितं ज्वगं विद्राव्य पुत्रं
प्रबोध्य गृहं निनाय । एवं निर्विमर्शाः पुरुषाः—

उपहास्याः परेषाञ्च स्वेषां शोच्या भवन्त्यपि ।

सन्तुष्टचित्तता. कथा-३०.

। असन्तोषो हि दुःखाय पुरुषस्याऽखिलस्य च.

गङ्गाकूले कस्मिंश्चि दग्रहारे केचन प्रवाजका आसन्।
ते तत्र सदैव भिक्षा मयन्त स्तल्लब्धेनाऽजेनाऽतीव सन्तुष्टाः
पीवराश्चाऽभवन् । एवं स्थिते कदाचि तत्रत्याः केचन
पुरुषा स्तान्दृष्ट्वा 'अहो भिक्षाशिनोऽप्येते कथमेवं सन्तुष्टाः
पीवराश्च वर्तन्ते' इति परस्परं भाषमाणा आसन् । तदा
तेष्वेकः 'दर्शयामि वो यत्किञ्चि त्कुतूहलं, सर्वानेवैता
नृकृशा न्करिष्यामि पश्यत' इत्युक्त्वा कदाचि ता
न्निमन्व्य स्वगृहे षड्मोपेत मत्युत्तम माहारं भोजयामास।
ते सर्वे तेनाऽऽहारविशेषेण पर न्तुष्टा भूत्वा सदैव तदा
हारास्वादमेव स्मरन्तः परदिनादारभ्य तदलभेनाऽ
तीवासन्तुष्टचित्ता भैक्ष्ये मन्दादरा यथापूर्वं मभुञ्जानाश्च
केवलं कृशा दुर्बलाश्चाऽभवन् । तदा सपुरुष स्वमुहदः

समाहूय तेभ्य एना न्प्रदर्श्य 'पूर्वं भैक्ष्येणाऽपि सन्नुष्टा
एते पुष्टा बलिनोऽप्यभवन् । अधुना तु तत्ताऽमन्तोषेण
कुशा दुर्बलाश्च संवृत्ताः, अतो बलस्य पुष्टेश्च सन्तोषएव
मूलम्' इत्यवदत् ।

तस्मा त्प्राज्ञ स्मुखं वाञ्छन् सन्तोषे स्थापये न्ममः ॥

जलभीतस्य कथा-३१.

अशक्तश्चेत् कृत्स्नकार्ये जडो नाऽशं करोत्यपि ।
स्वग्रामाद्विप्रकृष्टं ग्रामान्तरं प्रस्थितः कश्चित्पान्थो मरुप्राये
प्रान्तरे गच्छन्ग्रीष्मार्केण सन्तप्ततनुः स्तृपातो देवात्काञ्चि
न्नदी माससाद । अवतरणयोग्ये नद्यास्तीरे तिष्ठन्नैव पिपा-
सयोत्तराधरोष्ठे जिह्वाग्रेणाऽसकृल्लिहन्नपि केवलं जलं
पश्यन्नेवाऽऽस्त, नैवाऽपिबत् । एतादृशं न्तदृष्ट्वा 'तृषितो
दृश्यसे, तथाऽपि किमिति जलं न पिबसि? किं नका
द्धीतोऽसि? इतितीरस्थेन केनचित् तृष्टं स्मेऽवदत् 'नैवाऽत्र
नकादिकं दृश्यते, किन्वेतावज्जलं कथमहमेक एव पिबे-
यमित्येव भीतोऽस्मि, अतो न पिबामि' इति । तदा-
कर्ण्य तरिस्थः प्रत्यवदत् 'रे मूढ! सर्वं जलं त्वयै केनैव
न पीतमिति किं राजा त्वां दण्डयति? यावता जलेन
ते तृषाऽपैति तावत्पीत्वा तृषा मपनोद्य सुखी भव' इति।

एवं पुनःपुन रुक्तोऽपि तीरस्थै रन्यैः परिहसितोऽपि
सावतो जलाद्धीतो नैव जलं पपौ ।

आत्मशक्त्यनुसारेण प्राज्ञः कार्यं समाचरेत् ।

समुद्रयापिनः कथा-३२.

स्वमौढ्यं नैव जानन्ति लुब्धाः पण्डितमानिनः ।

यानपात्रेणाऽम्बुधौ देशान्तरं गच्छतः कस्यचिद्राजतं
भाजनं हस्ता न्परिश्रष्टं जले न्यमज्जत् । ततः स्तोऽतीव
विषण्णः स्तदैव सागरं प्रवेष्टुं मपारयन्भाजनस्य पतनदेशे
जले समुत्पन्नं मावर्तं दृष्ट्वा तमेवाऽभिज्ञानं मन्यमानः,
'भवतु सागर आवर्तस्याऽधोभागे पतितं मे भाजनं ।
नाऽयं मवसरो मे यानपात्रा दवतरति' अतो-वती
र्णमात्रएव जलादुद्धरिष्यामि मे भाजनम्' इति मनसि
कृत्वाऽम्बुधेः पारेऽवतारितं स्तत्रैव वारिण्या वर्तं दृष्ट्वाऽ
भिज्ञानधिया तमेव भाजनस्य पतनदेशं मन्यमानो भाज-
नस्यो दिधीर्षया मुहुर्मुहुर्जले न्यमज्जत् । तत्रत्यैः कारणं
पृष्टश्चोक्तात्मवृत्तान्तं स्तः 'रे मूढ! महान्बुधौ किमेक एवाऽऽ-
वर्तोऽस्ति? असंख्याकानां क्षणिकानां मावर्तानां मध्ये
कस्याऽऽवर्तस्याऽधो भाजनं मृगयसे? विरमैतस्मा दृधाह्ले-

शात् इति तत्रत्यै रुक्तोऽपि नकिञ्चि द्रुद पुनः पुन
र्नले मज्जेनेष सर्वैः पर्यहास्यत ।

अतः प्रज्ञावता भाव्यं लोभं त्यक्त्वा नरेण तु ।

अपूपविक्रयिणः कथा-३३.

वस्तुस्थिति मज्जानानो हास्यते सर्वतो जनैः ।

अध्वगः कश्चि जगरं गतोऽतीव बुभुक्षित आपणेऽ
ष्टा वपूषा न्विक्रीय कस्याऽपि गृहस्य वेदिकाया मुपवि
ष्टोऽपूषा न्भक्षयितु मारभे । याव तेषां पञ्चपानेष बुभुजे
तावत्तस्य नैव तृप्ति रुदपद्यत । सप्तमे तु भक्षिते तृप्त
मात्मानं पश्यन्सजडो मनस्येव मकरोत् । अहो वञ्चितोऽ
स्मादिदानी मात्मनैव । तृप्त्यापादक सप्तम एवाऽपूपः
किमिति मया न प्रथमं भक्षितः । किमितिवा प्रथमतो
भक्षणेन षडपूषा नाशिताः । अष्टमइव हस्ते न कृताः ।
ध्रिङ्मांविचारविमूढमिति । एवं पुनः पुन वेद न्पार्श्वस्थैः
पृष्टो हेतुं निवेदयन् सर्वैः पर्यहास्यत । क्रमेण जायमानां
तृप्ति नैवाऽजानात् ।

चण्डीभर्तुः कथा-३४.

स्वकर्तव्य मज्जानानो हासपात्रं नृणां भवेत् ।

उज्जयिन्या मेको महान् धनिक आसीत् । कृतवि-

बाहे तस्य कुमारे यौवनारूढे सत्येव स पिता पञ्चत्व
माप । पित्रा हीनोऽयं धूर्तैः कैश्चि दाक्रान्तोऽल्पेनैव
कालेन सर्वं धनं व्ययित्वा दरिद्रोऽभवत् । तस्य भार्या
चण्डी मूर्ख मेन मालोक्य, भोः ! श्वो भाविन्युत्सवे पित्रा मे
निमन्त्रिताऽस्मि । अतः प्रातरैव मया पितृगृहं गन्तव्यम् ।
तस्मा त्वया यद्येकोत्पलमाला नाऽऽनीयते, तर्हि
नाऽहं ते भार्या, न त्वं मे पतिरित्यवदत् । तदाकर्ण्य
भीतोऽयं मूढो रात्रावेव राजकीयं सरो गत्वा तत्रोत्पला
न्यपचिन्वं स्तद्रक्षकैः कोऽसीति पृष्ट स्तिरश्वा मदण्डं
मत्वा चक्राहोऽह मित्यवदत् । तद्वाक्यं श्रुत्वा समागतै
राजपुरुषैर्बद्धस्म प्राप्ता राजान्तिक मनयिता राज्ञा पृच्छ्य-
मानश्च स्वसंकल्पितां चक्रवाकता मानिष्कर्तुं चक्रवाक
स्यैव रुतं कर्तुं मारभे । तच्छ्रुत्वा राजाऽतीव विस्मयाकुल
स्सर्व मादित श्रुत्वा जातदया दीन मेनं मूर्ख मदण्ड-
यित्वा व्यसृजत् । राज्ञा स्वमोक्षे स्वोपायं कारणं जनोत्रे
कथयन् सर्वेषां हासपात्रं बभूव ।

अज्ञप्रभोः कथा-३५.

कस्यचि त्प्रभो वर्षिके वयस्येकः पुत्रोऽजायत । स

त मतिप्रेम्णा वर्षयन्नविलम्बेनैव तं युवानं कृत्वा स्वस्थ

सर्वं धनं तस्मै दत्त्वा स्वयं विश्रान्तिसुखं कामयमाना
वैद्या नाहूय स्वकुमार मौषधप्रयोगेण सद्येन युवानं कुरु-
तेति प्रार्थयामास । ते च वैद्या औषधादिनाऽपि क्षणादेव
बाल युवानं कर्तुं महाध्यं विदित्वा तद्रहस्यं तस्मा अप्र-
काशयन्त एव 'देशान्तरस्थं तादृश मौषधं प्रयत्ना दाह-
र्तव्यम्, तदर्थं च महान् धनव्ययः स्यात्, यावदौषध-
समागमं तव सुतः कुत्राप्यदृश्ये स्थाने निवेशनीयः'
इत्युचुः । तेषां मुक्तिं श्रुत्वा तत्तथैवेति प्रत्ययेन प्रतिपद्य-
स्वपुत्रं तेषां वशे दत्तवतः प्रभो स्सकाशा न्महान्तं धन-
राशिं मादाय ते वैद्या स्तस्य पुत्रं कुत्रापि स्ववशे गृहे
निगूह्य प्रभवे तदा तदा चौषधे रप्राप्तिं व्याजं ब्रुवन्तः
कानिचि द्वर्पाणि यापयामासुः । एवं गतेषु केषु चिद्द-
र्षेषु प्राप्तयौवनं तत्सुतं तस्मा द्रुहा दानीय प्रभवे प्रदर्शयौ-
षधप्रयोगा देवं ते कुमारो युवा जात इति वदन्त स्तेतथै-
वेति प्रत्ययतोऽस्मात्प्रभोः पुनरपि महान्तं धनराशिं पारि-
तोषकं जगृहुः । एवं बुद्धिहीना धूर्तैर्बहुधा वञ्चयन्ते ॥

अगुरुदाहकस्य कथा-३६.

कस्मिंश्चि नगरे पूर्णधनो नाम श्रेष्ठी वाणिज्येन
महान्तं धनराशिं मर्जित्वा स्वस्य वृद्धतादृशार्थां सर्वमेव

तद्धनं स्वपुत्रस्य वशे दत्त्वा वाणिज्येन धनमेतं दृष्ट्वा
प्रापयन् सुखी भवेत्यादिदेश । सोऽपि पुत्रः तद्धनं सर्वं
मादाय देशान्तरं गतो महार्वाण्यगुरुकाष्ठानि क्रीत्वा
स्वनगरस्य सर्वापस्थे कुत्रचि द्वामे सर्वाण्येव तान्यगुरुका-
ष्ठानि क्रय्यतया प्रसारयामास । केवल मयस्कारैः पूर्णोऽ-
स्मि न्यामे न कोप्यस्याऽऽपण मगुरुविक्रयायाऽगच्छत् ।
किन्त्वेतदापणात्किं शिद्धौस्थ आपणे निहितं मिगालमेव
स्वकार्याय सर्वोऽप्य क्रीणात् । तदृष्ट्वाऽयं श्रेष्ठिपुत्रः
“किमेतै रगुरुखण्डै रत्र प्रयोजनम् ? न कोप्येतान्यत्र
क्रीणाति, परन्तिज्जालमेव क्रीणाति । एवं स्थिते, किमि-
त्यस्माभि रण्णगुरुखण्डै रिज्जालं निष्पाद्य तस्य विक्रय-
एव न कार्यः ?” इति मनसि कृत्वा स्वेन सङ्गृहीतानां
मुत्तमानां सर्वेषां मेवाऽगुरुखण्डानां दाहेन महान्तं मिज्जालं
राशिं निष्पाद्य तत्सर्वं तदनुगुणेन मूल्येन विक्रीय स्वम-
लधनस्य साहस्र मप्यंशं मलभमानं स्वनगरं ययौ, एवं
वस्तुनो गौरवापादकं देशं मजानानाः परां हानिं माप्नुवन्ति ।
लोके देशानुगुणेन वस्तुगौरवं मिष्यते ।

वाणिज्यैकपरेणै तज्ज्ञेयं श्रेष्ठिजनेन तु ॥

तूलदाहकस्य कथा-३७.

धनसारो नाम कश्चि द्वाणिङ्महान्तं तूलराशिं क्रीत्वा

तस्य विक्रयाय वीध्यन्तरे वर्तमानायाऽन्यस्मै वणिजे
तूलस्य जातिं दर्शयन् तन्मौल्यं च न्यवेदयत् । अशुद्धत-
येयं तूलजातिं न तावन्मौल्यं मर्हतीत्युक्तवति तस्मिन्,
ततः स्वापणं मागच्छन्नयं वणिङ् मार्गे कस्यचि त्सुव-
र्णकारस्याऽऽपणे मिलितयोः, क्रय्यस्य हेम्नः शुद्धिविषये
विवदमानयोः कयोश्चि त्सल्लापं श्रुत्वा तन्निर्णयज्ञानकुत-
हलेन तत्रैव क्षणं तस्थौ । तदा ताभ्यां मध्यस्थतया गृहीतं
स्ववर्णकारं स्तयो विवादानिर्णयाय क्रय्यं हेमाऽग्नौ प्रक्षिप्य
निष्ठसोद्धृतं न ताभ्यां प्रदर्श्य, अशुद्धे र्दग्धतया
वर्णांशं उज्ज्वलमिदं हेमे दानीं शुद्धमित्यवदत् । अयं च
तूलश्रेष्ठी सावधानं तद्वचनं श्रुत्वा, 'अशुद्धस्य तूलराशे
शुद्धिकरणेऽप्ययमेवोपायः, स चाऽस्मत्प्रयत्नसाध्य एव'
इति मनसि निश्चित्य स्वापणं मागतमात्र एव सर्वं तूल-
राशिं मग्निपातकृत्य, सर्वस्मिन्भस्मीभूते न किञ्चिद्वृद्ध्वा
सर्वमेव तूलं मशुद्धं निर्णीय स्वगृहं ययौ । तत्तद्वस्तुनः
परीक्षाक्रमं मज्ञात्वा सर्वत्रैवैकां रीतिं मनुसरतां गतिं
रीदृश्येव ।

प्रतिवस्तु परीक्षायाः क्रमो भिन्नो भावेद्भवि ।

अग्नौ हि शुद्धता हेम्नो न तूलदे रिति स्थितिः ॥

ओदनवपुः कथा-३८.

औचित्यज्ञानविधुरः परां हानिं मिहाऽश्रुते.

भूसाराख्ये कस्मिंश्चिद्ग्रामे कश्चिद्द्वनिकः श्रेष्ठी
न्यवसत् । स स्वक्षेत्रोत्पन्नं महान्तं व्रीहिराशिं तण्डुला-
न्विरचय्याऽन्तिकस्थे नगरे तां न्विक्रीणन्नाऽऽसीत् । एवं
स्थितः एकस्मिन्वत्सरे यथापूर्वं तण्डुलानां भारैस्समं
नगरं प्रस्थितोऽयं धनिको मार्गे गच्छन्पार्श्वस्थे स्वक्षेत्रे
व्रीहान्वपन्तं कृषीवलं दृष्ट्वा किमेतदिति तं पप्रच्छ ।
व्रीहान्वपामीति तेनोक्ते किंप्रयोजनायेति स तं पुनः
पप्रच्छ । व्रीहीणां मुत्पादनक्रम एषः । यादृशं बीजमुप्यते
तादृशं फलमाप्यत इति कृषीवलेनोक्तं श्रुत्वा तदेव पुनः
पुनः स्मरन्स्वमनस्येव मचिन्तयत् । "व्रीहीणां वापेन
व्रीहयो लभ्यन्ते । न हि व्रीहीणां व्रीहिरूपेणैवो-
पयोगोऽस्ति । किन्तु तण्डुलाधानेनैव । तथा तण्डुलानां
स्वेनैव रूपेण न भक्ष्यत्वमस्ति । किन्तु पाकानन्तरं मोदनं
निष्पादनेनैव । तण्डुलाधाने व्रीहीणां निस्तुपीकरणाय
महान्वनव्ययं स्यात् । तण्डुलानां पाकेनौदननिष्पत्तये
काष्ठानां मूल्यमधिकं देयं स्यात् ; उत्तानां बीजानां सदृश-
फलं प्रत्युत्पादकत्वे सिद्धे सति, किमिति मया सिद्धमन्नमेव

नोप्येत, येन साक्षादोदनस्यैव प्राप्तिः स्यात्” इति । एवं विचिन्त्य स्वानीतं सर्वमेव तण्डुलरार्शि तत्रैव पाके नौदनं निष्पाद्य सर्वमेबौदनरार्शि क्षेत्रेषु विकीर्य समानं फलमोदनं प्रतीक्षमाण स्मुचिरं तत्रैवाऽतिष्ठत् ।

श्रेष्ठपुत्रस्य कथा-३९.

अज्ञोऽनर्थाय शब्दैकपरोऽस्तात्पर्यविद्वेत् .

भाग्यनगरे कश्चिद्वणिगाऽऽसीत् । तस्यैकः कुमारः स्वजातिक्रियां वाणिज्यं कर्तुमजानानः केवलं तत्रतत्र पर्यट्नाऽऽसीत् । तमालोक्य तत्पिता कथंचिदेनं वाणिज्यं शिक्षयितुकामः स्तंसदैव स्वापणे रक्षन्नवर्तत । एवं स्थितः एकस्मिन्दिने सपिता मध्याह्ने भयवहाराय खगृहं जिगमिषुः कृतभोजनं स्वपुत्रं संबोध्य ‘कुमार ! रक्षयतां त्वयाऽऽपणद्वारम् । यावद्दह क्षणं गृहं गत्वा कृतभोजनो निवर्त्स्यामि’ इत्युक्त्वा गृहं ययौ । गतमात्र एव पितरि सकुमारः शृङ्गाटके मिलितं जनौघं दृष्ट्वा स्वयमपि तत्र गन्तुकामः पितृशासनं चाशून्यं कर्तुमिच्छन्नापणस्य द्वारपट्टकं मापणतो बलादुत्पाट्य स्वांसे वहन्नेव चतुष्पथं गतः स्तत्रनृत्यन्तं नटं पश्यन्नास्त । भोजनं निर्वर्त्य गृहाद्वापणं गन्तुं चतुष्पथा त्किञ्चिद्दूरस्थेन मार्गेण गच्छन्तं

स्वपितरं विलोक्य समूढः कुमारः स्तदग्रतो गत्वा “ त्वदुक्तं मापणद्वारं मेतावत्कालं मया रक्षितं गृहतामेतदिदानीम्” इति स्वांसे धृतं मापणद्वारपट्टकं तत्पुरतः प्रसारयामास । तदालोक्य पिता पुत्रस्य मूर्ख्यं प्रति परं विषोदन् घिङ्मूर्ख ! किमित्यापणद्वारमुत्पाटितवानसीति वदन्नेवाऽऽपणं मागतो यावत्पश्यति, तावदापणं स्सर्वतोऽपि प्रविष्टैर्वानरैरलुठ्यता तेन वाणिज्यमहान्तं धननाशं मलभता अतः वक्तुं स्तात्पर्यविद्वेषा श्रोत्रा भाग्यं सदैव तु .

वणिजः स्तद्भृत्यानां च कथा-४०.

अज्ञातहृदया मूर्खा घ्नन्ति स्वार्थं परार्थवत् ।

वाणिक्कश्चि त्स्वदेशेऽधिकं लाभं मनासाद्य देशान्तरे वाणिज्येन धनं मर्जितुमिच्छन्कस्यचि दुष्टस्योपरि नववस्त्रपूर्णं महान्तं पेटिकाभारं निवेश्य स्वभृत्यैस्सह प्रस्थितोऽभवत् । मार्गे कस्मिंश्चि दध्वन्यतिक्रान्ते तस्योष्ट्रो भारेणाऽतिमात्रं भवसन्नः पुरः पदमेकमपि प्रचलितुं मशक्नुवन्नधः शिश्ये । तदालोक्य सवणिक्स्वभृत्यानाहूय “ भो ! अयमुष्ट्रोऽर्हीवाऽवमन्नो दृश्यते । अयमेको नैतावन्तं भारं वोढुं शक्नोति । अतोऽस्य भारस्याऽर्धमपि वोढुं शक्तं द्वितीयं करभं मानेप्यामि । कालस्याऽस्य मेघागमसमयतया कदाचिद्वाष्टिः संभवेत् । यदि वृष्टिः पतेत्, तदाऽस्माकं वस्त्र-

पेटिकाया श्रमं यथा नांभसा स्पृश्येत, तथा युष्मा-
भिरिहस्यैः कार्यम्” इत्युक्त्वा वस्त्रपेटिका मुष्टूपाश्वेऽवस्था-
प्य स्वयं द्वितीयोऽन्वेषणाय प्रस्थितो यावत्किंचिद्दूरं
वच्छति, तावदेव नभस्यकस्मादुत्पन्नो मेघो वर्षितु मारेभो
ब्रूयाद तत्रस्थिता स्तब्धत्याः ‘यथा नांभसा पेटिकाया
श्रमं न स्पृश्येत तथा कार्यमित्येवाऽस्माकं प्रभो राज्ञा’
इति मनसि कृत्वा पेटिकातो वस्त्राणि बहिःकृष्ट्वा तैः पेटि-
कायाश्चर्माऽऽवेष्टयन् । पतितै वृष्टिबिन्दुभिर्नूतनानि
वस्त्राणि सर्वाण्यप्यार्द्रां बभूवुः । नवक्रीतेनोष्ट्रेण साकं समा-
गतो वणि कसर्वाण्येव वस्त्राणि वृष्टिबिन्दुभिर्नाशितानि
दृष्ट्वाऽतीव क्रुद्धः “रेमूढाः! किमिति सकलोपिवस्त्रौघो
नाशितोभसा युष्माभिः?” इत्यपृच्छत् । “योः स्वामिन्!
भवतैवेद मादिष्टं यदुदकात्पेटिकाया श्रमाभिरक्षणीयमिति।
कृतं चैतदस्माभिः पेटिकान्तस्थितैर्वस्त्रैरेव चर्माऽऽवृण्वानैः।
कोवाऽस्माकं दोषः?” इति तेऽब्रुवन् । तच्छ्रुत्वा सवणिकु
“रेजालमाः! चर्मण्यार्द्रं वस्त्राणि नश्येयुरिति वस्त्राणां
रक्षार्थमेव चर्मणोऽभिरक्षणं मयाऽभिहितम् । न तु वस्त्राणां
नाशेनाऽपि चर्माभिरक्षणम्” इत्युक्त्वा नवक्रीते करभकेऽ
प्यर्धं भारं निवेश्य स्वदेशं गतः स्तान्भृत्यान्विहाय स्वयं
मेव वाणिज्यं मकरोत् ।

मनसोऽनवधानम्. कथा-४१.

मनसोऽनवधानेन मूढः क्षिप्नाति केवलम्.

कुसुमपुरनाम्नो नगरा त्कोशद्वयदूरे ग्रामे निवसन्क
श्चन धनिकः स्वपादयो रनुरूपे पादुके निर्मापयितुकामः
स्वपादयोः परिमाणं स्वभृत्यस्य हस्ते दत्त्वा ‘एतत्प्रमा-
णके पादुके चर्मकारेण कारयित्वाऽऽनय’ इत्युक्त्वा तं
नगराय प्राहिणोत् । अत्रान्तरे तेनैव भृत्येन निर्वर्तनी-
यस्य कार्यस्योपस्थित्या पादुकाभिर्मापणाय धनिकेन
स्वेनैव नगरं गन्तव्यं मासीत् । अतस्स एव नगरं प्रति
प्रस्थितो मार्गे तन्निगाऽऽतपेन संतप्ततनुं महता श्रमेण
नगरं गत्वा चर्मकारगृहद्वारं यावन्प्रविशति, तावदात्मना
भृत्यस्य हस्ते दत्तं स्वपादपरिमाणं स्वगृहेऽव
विस्मृतं स्मृत्वा तदावयनाय प्रत्यावृत्त्य द्विगुणीकृतप्रयासो महत्या
त्वरया स्वग्रामं गतः शिराय स्वगृहे स्वं पादपरिमाणं
मन्विष्यन्नन्ततः स्तादुपलभेनाऽतीव संतुष्टः पुनर्नगरं द्विगु-
णीकृतप्रयासः, ऽऽसाद्य चर्मकारगृहं गतः स्वकार्यं निवेद-
यामास । स्वपादपरिमाणे तेन प्रार्थिते तदास्यन्नयं
‘प्रथमं मागतेन मया यद्यपि मे पादपरिमाणं गृहेविस्मृतं
विस्मृतं मभूत् । त्वद्गृहद्वारं मागतमात्र एवाऽहंतत् स्मृत्वा

पुनर्ग्रामं गतोऽद्यैवाऽऽनीतवानस्मि' इति वदन् गृहादानीतं
स्वपादपरिमाणं तस्य चर्मकारस्य हस्तेऽददात् । स्वपरोक्षे
येनकेनाऽपि प्रकारेण मितेन पादपरिमाणेनाऽसंतुष्टोऽयं
चर्मकारः साक्षात्तत्पादयोः प्रदर्शनमेवाऽपैक्षत । तदा
स्वपादावग्रतः प्रसारयन्नयं धनिकः 'प्रथमं ममाऽऽगमन-
एव मम पादयोः स्सन्निहितयोरपि तदैव तावप्रदर्श्य
किमिति मया कृत्यैव गतागताभ्यां मियान् क्लेशोऽनुभूतः
अहो षिङ्मे मगसोऽनवधानम्' इति मनसैव चिंतयन्
परं स्मात्मन्येव लज्जितः पादुके निर्माप्य ताभ्यां
स्वगृहं ययौ ।

मूषककन्यायाः कथा—४२.

सुदूरमपि गत्वाऽत्र या या भवति सैव सा.

आश्रमे कुत्रचिन्महातपाः कश्चिद्विषि रुवास । स एकदा
स्नातुं नदीं गतस्तत्र श्येनहस्तात्परिभ्रष्टां कांचिन्मूषिकां
दृष्ट्वा जातानुकम्पं स्वतपोबलेन तां मानुषीं कन्यां मत-
नोत् । तस्यां चैनमेवाऽनुसृत्याऽऽगतायां सन्नृषिस्तां
स्वाश्रममानीय महता प्रेम्णा पोषयन्नाऽऽसीत् । यदा सा
प्राप्तयौवना जाता, तदा स तां यस्मै कस्मैचन महाशक्ति-
मते वराय दातुं मिच्छन्नरे भ्राजमानं त्रय्यात्मकं सूर्यं

दृष्ट्वा तमेवोचितं वरं मन्यमानः 'भगवन्नंबरमणे! किं मे
कन्यां मुद्वहसे?' इत्यपृच्छत् । तच्छ्रुत्वा सूर्योऽवदत्
'भगवंस्तपोनिधे! महते कन्यका प्रदेयेति किल तव
मनोरथः? भवान्मां महान्तं जानाति मेघोऽपि मा माच्छा-
दयति, अतो मेघएव मत्तोऽपि महत्तरः, स एव ते कन्या
मर्हति' इति । मेघमासाद्य यदर्षिरपृच्छत्, तदा सोऽव
दत्, 'वायुः किल मांकुन्नाऽपि कोणे नयति, अतो मत्तोऽपि
महत्तरो वायुस्तवकन्यां परिणेतुमीष्टे' इति । वायुं गत्वा
पृच्छन्नयमृषिः 'मम सर्वाऽपि शक्तिः पर्वतेन निरु-
ध्यते, अतो मदपेक्षया महत्तराय पर्वताय दीयतां ते
कन्या' इति तेनाप्युक्तः पर्वतं गत्वाऽपृच्छत् । पर्वतो-
प्येन मवदत् 'यद्यप्यच्छोऽहम्, तथाऽपि मूषकेणाऽपि
मेमहानपायः संभवति । यतोमां मूषकः खनित्वा पात-
यति, अतो मूषक एव ते कन्याया अनुरूपो वरः' इति ।
तच्छ्रुत्वा मूषकमेव स्वकन्याया अनुरूपं परं मत्वा स त
मासाद्य किंपरिणीयते मे कन्या त्वये त्यपृच्छत् । 'मूष-
केण मया परिणीता ते कन्या मानुषी कथंमे बिलं प्रवेष्टुं
प्रभवति' इत्युक्तवति मूषके सन्नृषिस्वकन्याया मानुषं
रूपमेव प्राप्तं परिणयेऽन्तरायं मत्वा स्वतपोबलेन शङ्खि-

यव तां कन्यां पुनर्मूषिकां परिणमय्य तां मूषिकायाप-
थामास । साऽपि तदा स्वानुरूपं वरं लब्ध्वा बिलं गता
तेन साकं सुखमुपास । एवं—

मूषकप्रकृति र्या तु न सा स्या ज्ञातु मानुषी ।

लुब्धस्य कथा-४३.

अतिलौभ्यवतो वित्त मितरै रनुभूयते ।

सम्मार्जनीव धान्यौघं लुब्धोऽर्थं तु समूहति ॥

चंद्रपुरे नाम पत्तने कश्चिदलुब्धः स्वगृहे विद्यमानानि
नानाविधानि वस्तूनि स्वै र्वन्धुभि र्भुज्यमानानि दृष्ट्वा तद-
सहमानः सर्वमेव वस्तुजालं विक्रीय लब्धेना र्थेनैकं सुवर्ण-
खंडं क्रीत्वा तच्च स्वगृहे निधातुं शंकमानः स्वगृहस्य
पाश्चात्येगणे कुत्रचि र्द्रुमौ निखाय तदुपरि महतीमेकां
शिलां निवेश्य सुवर्णखण्डं सुरक्षितं मन्यमानः प्रत्यहं
सायंप्रातरपि तां शिला मुत्क्षिप्योत्क्षिप्य स्वर्णखंडस्य
दर्शनमात्रेणैव प्रमोदमानः कालं क्षिपन्नाऽऽसीत् ।
अस्यैव प्रतिवेश्यस्याऽमुं क्रमं चिरादवलोक्य किमित्ययं
प्रत्यहमेवं करोतीति चिंतयं स्तस्य परोक्षे तां शिला
मपनीय निपुण मवलोकयन्सुवर्णस्य खण्डं दृष्ट्वा क्षणा-
देव तदादाय शिलां यथापूर्वं निवेश्य स्वगृहं मगमत ।

अचिरादेव स लुब्धः स्तत्राऽऽगत्य यथापूर्वं शिला मुत्क्षि-
प्य यदापश्यति, तदा सुवर्णस्य खण्डं नापश्यत् । ततश्च
महता शोकेन स्वशिरो वक्षश्च ताडय न्क्रन्दितु मारोमे ।
तदाक्रंदितं श्रुत्वा प्रातिवेशिकः स्तत्कारणं मनानन्निव
“किं ते शोकस्य कारणम्?” इत्यपृच्छत् । लुब्धे निजं
वृत्तान्तं कथयति प्रतिवेशी, किमित्येवं खिद्यते भवान् ।
स्वर्णखंडस्य स्थाने शिलाखंडमेकं निवेश्य तद्दर्शनेनैव
प्रमोदतां भवान् । उभाभ्यां मप्युपयोगाभावा न्न तयो
द्विषये तव भेदोऽस्ति इत्युक्त्वा प्रेषयामास ।

चटकयोः कथा-४४.

कस्मिंश्चित्क्षेत्रे महानेको न्यग्रोधपादप आसीत् ।
तस्मिन्नीडाभिर्माय द्वौ चटकौ न्यवसताम् । कस्माच्चि-
त्काला त्परं तयोरेकश्चाटैरोऽजायत । तौ च तमतिप्रेम्णा
पोषयन्तौ क्षेत्रारूढे र्धान्यादिभिरेव वृत्तिं कृतीणां ववर्त-
ताम् । सोऽपि वृक्षः क्षेत्रमध्यस्थितः केवलं कृषे पित्रा-
तुकोऽभवत् । क्षेत्राधिपतिः स्त दृष्ट्वा वृक्षस्य च्छेदेनाऽपि
कृषे स्समीकरणं मन्यमानः स्वपुत्रं माहूय ‘अस्मत्कृषे
विघ्नभूतं मिमं छेतुं यःकोऽपि सहायो मृग्यताम्’ इत्यु-
वाच । पुत्रोऽपि तथेत्युक्त्वा पित्रासाकं गृहं ययौ । एवं

पितृपुत्रयोः स्सल्लापं श्रुत्वा नितरां भीता चटका स्वपतिं
संबोध्य “ नाथ ! संप्राप्ताऽस्माकं मिदानीं महत्यापत् ।
यत्क्षेत्रस्वाम्य स्मदाश्रयभूतं वृक्षं छेतुं प्रयतते । कुत्रे
दानीं गच्छामः ? कथंवाऽवयोरपत्यं रक्षणीयम् ? इति
महती मे चिंता वर्तते ” इति । तदाकर्ण्य चटकः प्रत्यव
दत् ‘ प्रिये मा भैषीः नैतयोः संभाषणमात्रेणा स्माकं हानि
संभवति । किंचेदानीं ताविमौ सहायान्वेषणप्रवृत्तौ’
इत्युक्त्वा तूष्णीं भार्ययापुत्रेण च साकं तत्रैव निर्भयं न्यव
सत् । क्षेत्रस्वामिपुत्रोऽपि सहायान्वेषणप्रवृत्तो वत्सरपूगा
नन्विष्यान्विष्याऽपि सहायं मलभमानः पित्रा पृच्छ्यमा-
नश्च सहायालाभमेवा न्तरायं वदन्ना सत् । एवं सुचिरं
प्रतीक्ष्यापि सहायालाभेन स्वकार्यमन्तरितं दृष्ट्वा क्षेत्रस्वामी
पुत्रमाकांक्ष्य स्वयमेव वृक्षं छेतुं निश्चयं मकरोत् । एवं
तयोः निश्चयं ज्ञात्वा स चटकः पूर्णं संबोध्य, ‘ प्रिये !
यावदिमौ स्वकार्येऽन्येषां साह्यमपेक्षमाणा वास्ताम्,
तावत् तस्माकं काऽपिभीतिं रासीत् । इदानीं तु सहाया
पेक्षां विना स्वयमेव स्वकार्यं कर्तुं निश्चितवन्ताविमौ,
अतो नेतः परमत्रास्माकं मवस्थानं युज्यते एहि गच्छामः’
इत्युक्त्वा भार्यपुत्राभ्यां सह वृक्षान्तरं गतस्सुखं न्यवसत् ।

अतः—प्राज्ञः स्वार्थं स्वयं कुर्यान्नान्याधीनो भवेत्सदा ।
अन्याधीनस्य कार्यं हि चिरात्फलति कुत्र चित् ॥

तत्त्वविदः कथा—४९.

दोषं न वेत्ति प्राज्ञोऽपि स्वं त मन्यस्य पश्यति.

समुद्रतीरे कस्मिंश्चिदग्रहारे निवसन्कश्चन तत्त्ववेदी
स्वाशिष्यैस्सह समुद्रवेला मासाद्य महान्तं जलराशि
मालोक्य तन्निर्मातुं देवस्याऽत्यद्भुतां शक्तिं प्रति शिष्या-
न्वदन्मनस्यतीव विस्मयमान आसीत् । तदानीमेवा तद्दूरा
न्महता वेगेनाऽऽगच्छन्ती काचित्तरणिः कस्याश्चिच्छि-
लाया स्तीक्ष्णे तिरश्चीने शिखरे दृढलम्बा कृतरंध्राच्च जलेन्य-
मज्जत् । तत्र स्थिता स्सर्वेपि जना निखिलेन वस्तुजालेन समं
नौगतां गतिमेवागमन् । तदेतद्वयं प्रत्यक्षीकृत्य नितरां पर्या
कुलहृदयोऽयं तत्त्ववित्स्वाशिष्या नालोक्याऽवदत् ‘ पश्यत
देवस्याऽन्याथ्यं निर्धारणम्, यदेकस्य दण्डार्हस्य पात-
किनः कृते तरणावेकस्यां सहागमनमाज्ञादेवा न्येषां सर्वे
षामेवैवं दण्डनम्’ इति । एवं पुनः पुनः स्तदेव वदन्यदा
तत्रैव निश्चलं स्तिष्ठति, तदा निकटस्थिता व्रीडा निर्गता
काचि त्पिपीलिकाऽस्य पादेन स्पृष्टासती सुतीव्रमेव मद-
शत् । एवं दृष्टमात्रेण स तत्त्ववि त्तां पिपीलिकां निकट-

नीडस्था स्सर्वाएवान्याः पिपीलिका अपि पदा विमर्द्य नाशयामास । तस्यैतादृशं कार्यं दृष्ट्वा तत्क्षणं तस्याऽग्रे प्रादुर्भूतः कश्चि देवदूत एनं संबोध्य “ आर्य ! त्वयैव प्रथमं पदा स्पृष्टायाः एकस्याः पिपीलिकायाः कृते सर्वाएवान्या निडस्थाः पिपीलिकाः पदा विमर्द्य नाशितावा न्भवा-
नेव किल भगवतो देवस्य निर्धारण मन्याय्यं निर्धारयितुं प्रभवति? किं वानिदानीं मत्रोत्तरं प्रतिपद्यते?” इत्यपृच्छत् । तच्छ्रुत्वा शिष्यमण्डलमध्यस्थोऽयं तत्त्ववि त्किमप्युत्तरमप्रतिपद्यमानः स्तोष्णीं ललजे .

क्षपणकस्य कथा-४६.

कस्मिंश्चिद्दामे कश्चित्क्षपणक उवास । स तत्रस्थानां सर्वेषामेव सुविदितः सर्वेषां स्नेहपात्रं च भवत् । एवंस्थितः एकस्मिन्दिने तं क्षपणकं भिक्षार्थमटन्तं जघायां कश्चिदलर्कोऽदृशत् । तेन समुत्पन्नो महानूक्तप्रवाहोऽतीव वेदनां तस्य जनयामास । एवं महत्यावेदनया वीक्ष्य मागच्छन्नयं मार्गोऽभिमुखागतैः पंचपैः पुरुषैः प्रत्येकं कारणं वृष्टः ‘अलर्को मा मदृशत्’ इत्यवदत्, तच्छ्रुत्वा सर्वे ते ‘हन्त ! कीयती भगवतो वेदना!’ इति वदन्तः खिन्नाश्चामच्छन्मुनर्मार्गं गच्छन्तमेनं ग्रामस्थितेष्वेकैकोऽपि तथैव कारणं

प्रष्टुमुपचकमे । सक्षपणकोऽपि तदेवोत्तरं मेकैकस्मा आवृत्त्यावृत्य परिश्रान्तो मनस्येव मचिन्तयत् । अहो ! नाहमत्रत्यानां सर्वेषामेवाऽविदितः । अत एकैकोऽपि मामेवमेव पृच्छति । कति वारा नह मेकमेवोत्तरं मावर्तयेय ? अत एवं करिष्ये’ इति । एवं मनसि विचिन्त्य ग्राममध्यस्थितस्य कस्यचिदुन्नतस्य मण्डपस्योपरि समारूढः सर्वेषामुद्वेजकेन विकृतेन तारेण स्वरेणापरिस्फुटाक्षरं चुकोश । तदाकर्ण्य सर्वे ग्रामस्था स्तत्रागत्य यदा सर्वतः पश्यन्ति, तदा सक्षपणकः भोः ! किमिति संभ्रान्ता स्तत्रतत्र पश्यथ? पश्यत मा मत्र मंटपो परि स्थितम् । सर्वेयूयं शृणुता वधानेना वधारयत च, “ य एष मम जङ्घायां रक्तप्रवाहयुक्तो व्रणो दृश्यते । सोऽयं मलर्कदंशनजनित इति । ग्रामस्थेष्वेवैकस्यापि समानं मुत्तरं मलर्कदंशनरूपमावर्तयितुं मपारयन्नहं सकृदेन सर्वान्बो ज्ञापितवानस्मि गच्छत ” इत्युच्चैरवदत् । तच्छ्रुत्वा क्षपणकस्यो पायं प्रति विस्मितेष्वपगतेषु सर्वेषु सोऽपि मण्डपादवप्लुत्य परिहसितो मठिकां ययौ ।

यतिनः कथा-४७

अज्ञता नाम कस्येह नोपहासाम जायते ?

कस्मिंश्चिन्मठे कश्चिद्याति रासीत् । सकदाऽपि बहि-
रगच्छन्मठेवा वर्तत । तस्य मठे मूषकाणां मुपद्रवेण
रात्रौ तस्य निद्राया महान्विघ्नो बभूव । एवंस्थिते कदाचि
दात्मसकाश मागताय कस्मैचि दुपाध्यायाय स क्लेशमिमं
कथयामास । सचोपाध्याय स्तदाकर्ण्य 'अल्पस्य कृते
किमिति भवानेतावन्तं क्लेश मनुभवति? कंचिन्मार्जालि
मानाय्य मठे स्थापयतु । सएव सर्वा मूषका न्वादति'
इत्यवदत् । 'न मया दृष्टचरः कीदृशो मार्जार इति,
नाऽपि मया ज्ञातपूर्वः कुत्रवा सलभ्यत इति' इत्युक्त-
वति यतौ 'यो धूमरं लोमशं चर्म पृष्ठे धारयति, यस्यच
लोचने कपिले, सएव मार्जारः, सएष रथ्यायां यत्रकु-
त्रापि सञ्चरति, त मेभिर्दिशिष्यै रानाय्य मठे स्थापयतु'
इत्युक्त्वा स उपाध्यायो जगाम । गतवत्युपाध्याये यति-
रयं शिष्यानालोक्य 'श्रुतमेवकिल भवद्भि रूपाध्यायो
दीरितं मार्जारलक्षणम् । तदन्विष्या नयत कञ्चिन्मार्जारम्'
इत्युक्त्वा व्यसृजत् । शिष्या अपि प्रस्थिता स्तत्र तत्रो-
क्ताभिज्ञानसंपन्नं सत्त्वं मृगयमाणा रथ्याया मायान्तं
कृष्णजिनं पृष्ठे परिधानं कपिलाक्षं कञ्चिद्रटुं दृष्ट्वा
'हन्त! सिद्धार्थास्मः, आधिगतोऽस्माभि र्मार्जालः,

यतोऽयमेव निरुक्तामिज्ञानसंपन्नः' इति निश्चिता स्तमेनं
यतिसकाश मानिन्युः, तं दृष्ट्वा यतिरप्युपाध्यायोदीरितै
र्लक्षणै रुपेतोऽयमेव मार्जारो भवितु मर्हतीति वदन्मूषक-
ग्रहणाय मठे कुत्रचि दाम्यंतरे गृहे तं निवेशयामास ।
जडात्मा सोऽपि वटु र्येतिवचनेना त्मानं मार्जारमेव मन्य-
मानो मठान्तरे तूष्णीं निशा मनैषीत् । उपाध्यायः प्रात
र्मठ मागत्य यतिना साकं संभाषमाण स्तं रात्रौ सुख-
निद्रा मपृच्छत् । 'मार्जारे मठान्तरे निवेशितेपि मूषकाणा
मुपद्रवो न शशाम' इत्युक्तवति यतौ, कीदृशो मार्जारो
युष्माभि रानीतः, तमानयते त्युपाध्याय दिशप्यान वदत्
तै र्गृहान्तरा दानीतं वटुं स्वशिष्यं पूर्वस्यां रात्रौ स्वशि-
ष्येष्वदृष्ट मत्रैव निरुद्धं दृष्ट्वाऽतीव हसन् 'रेमूढाः!
क्वायं मानुषो वटुः । क्वच स तिर्य ग्लोमलाङ्गुलवां
श्चतुष्पा ज्जंतु र्मार्जारः, धिग्जालमान्' इत्युक्त्वा वटुमु-
न्मुच्या न्येद्यु स्त्वयमेव मार्जारमेक मानीय पठे निवेशया-
मास । अनेनच शान्ते मूषककोलाहले यति स्मुखेन
निद्रां सिवेवे ।

ब्राह्मणपुत्रस्य कथा-४८.

जीवत्यर्थदरिद्रोऽपि धीदरिद्रो न जीवति ।

पाटलीपुरे रुद्रशर्मा नाम ब्राह्मणो बभूव । तस्य द्वे भार्ये आस्ताम् । तयो ज्यैयसी सुतमेकं प्रसूय दिवं गता । अयं शिशुरपि तत्पित्रा कनीयस्या हस्ते निक्षिप्त आसीत् । सापि तं शिशुं पत्युर्मुखविकासो यैव केवलं पोषयन्ती कदाचि द्रूक्षं कंचि दाहारं तस्मा अददात् । तेनाहारेणोदरएवावस्थितेन समुत्पन्नरोगोऽयं शिशु धूम्रवर्णं स्थूलोदरश्चाऽभवत् । तं तादृशं मालोक्य पिता स्वपत्नीमाहूय तत्कारणं पप्रच्छ । क्षीरघृतादिभि स्स्निग्धै राहारै रूपचरितस्याप्यस्य बालस्य स्थितिरीदृश्ये वेति तयोक्ते विपण्णहृदयं स्ततूष्णीं भवर्तत । एवं कति- पयेषु वर्षेष्वतीतेषु सप्तमे वयसि वर्तमानोयं बालः सह- जया धिया संपन्नः ‘अहो ! कनीयसी मे माता मामेवं क्लेशयति, कथमस्याः कंचित्प्रतीकारं कुर्याम्?’ इति मनसि विचिंत्यै कस्मिन्दिने राजगृहादागतं स्वपितरं संबोध्य तात मम द्वौ जनकौ स्त इत्यवदत् । पूर्वमेव सपत्नीपुत्र- विरोधाचरणेन शंकितचित्तोऽयं किमस्या उपपत्तिरपि भवेदिति शंकाकुलो भार्यायै भृशं कुप्यं स्तस्या दर्शन- मपि पर्यहरत् । एवं कतिचिद्विषयेषु गतेषु सा पत्युर्विराग- कारणं मभ्यूह्य बालमेनं सम्यगभ्यंगाहारादिभि रूपचारैः

संतोष्य स्वांके निवेश्य, ‘शिशो ! किं ते पितरं प्रको- पितवानसि?’ इत्यवृच्छत् । सञ्जिहमान्बालोऽपि सहजां धीरतां भवलब्धय ‘तव पुत्रा न्मम्यक्पोषयन्ती किमिति मामेवं क्लेशयति? पश्येतोऽप्यधिकतरं पितरं कोपयामि, येनायं तव निष्कासनमेव गृहा त्कुर्यात्’ इति तां परं भीषयामास । इतः परं नाहं ते किंचिदपि विप्रियं चरिष्या- मीति तया प्रतिज्ञाते, सवालं स्तां संबोध्य, ‘एवंतर्हि राजगृहान्मम पितर्या गच्छत्येव तव दासीष्वेका दर्पण मेकं तदभिमुखं धारयतु’ इत्यवदत् । सपद्येव राजगृहा- दायान्तं तत्पितरं दृष्ट्वा दास्यैकया दर्पणे तदभिमुखं धृते, सवालः ‘तात पश्य मे द्वितीयं पितरं’ इति वदन्नेव तत्प्र- तिबिम्बं पित्रेऽदर्शयत् । तेन सपिता बालस्यैषा नमोक्ति- रिति निश्चित्य पत्न्यां शंकां विजहौ, सापि बालस्य प्रति- भाविशेषेण संतुष्टचित्ता तत्र आरम्यातीव प्रेम्णा तं पुपोष ।

न कालनियमोह्यस्ति धीमतां भीप्रकाशने ।

कदर्यस्य कथा-४९.

प्राणभ्यो प्यन्नमुष्टिर्हि कृपणानां गरीयसी ।

कस्मिंश्चि नगरे कश्चित्कदर्य आसीत् । सोऽतीव धन- खानप्य लवणै स्सक्तुभिरेव वृत्तिं कुर्वन् न कस्मैचि त्किंचि

द्वौ, नापि स्वयं बुभुजे । एकस्मिन्दिने क्षीरिणी पाचयि-
तव्येति तस्य महती स्पृहा संजाता । ततः सभायां
माहूय क्षीरिणीं पचेत्यादिदेश । चिरात्कदन्नेनैव निर्विण्णा
सा देवा दिदानीं मस्य क्षीरिणैः स्पृहा संजातेति संतुष्टा
महत्या त्वरया क्षीरिणीं पचन्त्यासीत् । अत्रान्तरे तस्य
कदर्यस्य मित्रं कश्चिन्ने द्रष्टुं तद्रूहद्वारं मागत्य कार्य-
वशात्तत्रागतां कदर्यस्य भार्या दृष्ट्वा 'क्वास्ते मम मित्रं
ते पतिः?' इत्यपृच्छत् । साऽपि गृहे पत्युरवस्थितिं
मनवस्थितिं वा स्वयमेव निवेदयितुं मपारयन्ती पत्यु-
रभिप्रायं जिज्ञासमाना गृहान्तः प्रविश्य भर्ते मित्रागमनं
निवेदयामास । ततः सप्तकदर्यं सुस्थोऽपि तदानीं स्वमि-
त्रस्य दर्शने तत्सत्काराय पच्यमानायाः क्षीरिण्या भागो
देयः स्यादिति शङ्कमानः, 'प्रिये! अहमद्य शय्यायां
शय्ये; त्वंच मम पादसमीपे समुपविश्य पतिं मे मृतइति
रुदिहि; एतद्दर्शनेन प्राहुणिको निर्गच्छेत् । निर्गते च
तस्मिन्नावामेव क्षीरिणीं भक्षयावः' इत्युक्त्वा स्वयं
शय्यायां शय्ये । भार्यया च तथाकृते, स धूर्तो वयस्यः
'नूनं मियं दिदानीमेव क्षीरिणीं पचन्ती हृष्टैव दृष्ट्वा मया,
गृहाम्भ्यंतरं गता ह्येवं करोति । अस्याः पतिश्च रुजं विन

कथं प्रियेत? नियत मेतौ मम क्षीरिण्या भागपरिहाराया
नेनोपायेन मां निष्कासयितुं मारब्धवन्तौ । भवतु नाहं
मिदानीं मितो गच्छेयं, तच्चत एवैतं द्विजानामि' इति
निर्धार्य तद्रूहद्वारं एवोपविष्टः 'हामित्र! हामित्र! कथं मक-
स्मान्मृतोसि? इत्युच्चैः क्रंदितुं मारभे । तस्याक्रंदितं श्रुत्वा
तद्वांधवा स्तं कदर्यं सत्यमेव मृतं मन्यमानास्तद्रूह-
माजग्मुः । सर्वानेव तां दृष्ट्वा तत्पत्नी रहसिपतिं संबोध्य
'रेमूढ! शीघ्रं मुत्तिष्ठोत्तिष्ठ, अन्यथा धूर्तस्यास्य प्राहुणिकस्या
क्रंदितेन नो बांधवा स्सर्वेऽत्र समागताः स्त्वां सत्यं मृतं
मत्वा श्मशानं नेतुं यतंते' इत्यवदत् । तच्छ्रुत्वा स कदर्यः
आः! पापोयं प्राहुणिकः कथमेवं प्रवृत्तः! भवतु कथंचि-
दपि तस्य क्षीरिण्या भागः परिहरणीयः, इति वदं स्तथैव
शिश्ये । ततः स्वस्य बांधवास्सुचिरं प्रतीक्ष्य तस्मिन् अनु-
स्थिते कदर्ये सत्यमेव तं मृतं निश्चित्य तं श्मशानं
नत्वा दग्धुं मारभंत । तदानीमपि सहैवागतया भार्यया
पुनःपुनर्वोधितोऽपि क्षीरिणीभागं मित्राय दातुं मनिच्छ-
न्नेव प्रिये! नाहं प्राणानां व्ययेनापि तथा शोचामि,
यथा मे सख्युः क्षीरिणीभागदानेन इति वदन्नेवादधत् ।

प्राणान्वापि त्यजंत्येते नान्मुष्टिमपि क्वचित् ।

अविवेकिता. कथा-५०.

बहोः कालादारम्य कंचिद्राजान माश्रितः कश्चित्पु-
रुषो राजाश्रयेण स्वस्य किञ्चिदपि प्रयोजनं मलभमानोऽपि
कवलमात्मानि स्वेनैव निहितेन मिथ्यागौरवेणाध्मात्
आत्मानं राजकल्प ममन्यत । स एकदा वीध्यां गच्छं
स्तदभिमुख मत्तित्वरया समागच्छतः कस्यचि तुरुष्कस्या-
सनं स्वांसे समघट्टयत् । तदा तदंघ्राघट्टनं मसहमानोऽयं राजा-
श्रितस्तं संबोध्य रे मूढ ! विस्तीर्णायामपि वीध्यां किमिति
मम मार्गं दत्त्वा दूरतो न गच्छसि ? किमिति मामंसे घट्टि-
तवानसि किञ्च जानासि त्वं म्मां राजमित्त्वम् ?” इति महता
कोपेन सदर्पं भवधीरयामास । तदाकर्ण्य सतुरुष्क स्त्वरया
गच्छत स्वस्य गमने विलंबाचरणेनावधीरणोक्त्याच
द्विगुणीकृतक्रोधः “रे दास्याः पुत्र ! अतित्वरया गच्छतो
मे मार्गं विहाय स्वयमेव दूराद्गच्छन्किमित्येवं जल्पसि ?
तूष्णीमपेहि ” इत्युक्त्वा स्वकार्यायाऽगच्छत् । अनेन
द्वितीयेन तिरस्कारेण नितरां खिन्नोऽयं राजाश्रितः एत-
न्निवेदयितुं राजान्तिकं ययौ । राजाच वृत्तान्तमेनं श्रुत्वा
‘स्त्वरया गच्छतः पुरुषस्या कामेनांसे घट्टनं नैव विशेषा-
पराधः ना तोऽयं दंडं महति’ इत्यवदत् । तावताप्यशः

स्तोऽयं राजाश्रितः ‘देव ! तमेनं भवत्सकाशमानाय
भवान् सर्वं सम्यग्विचारयतु । किमित्यग्रं मां दास्याः
पुत्रे त्याह्वयतेति’ इति सनिर्बंधं राजानं मूचे । राजापि
परदिने तमभिमुखगतं पुरुषं मानाय ‘किमित्येनं वीध्यां
गच्छन्तं मंसे घट्टितवानसि ?’ किमितिवा दास्याः पुत्रे
त्येनं माह्वयः ? इत्यपृच्छत् । ‘महाराज ! त्वरया गच्छतो
मे सोऽकामतोऽस्यांसेऽघट्टयत् । तावतैवायं मह्यं क्रुध्य-
न्मां मूढेत्याह्वयत् । मयाप्ययं दास्याः पुत्रेत्याकार्यत’ इति
स यथावृत्तं न्यवेदयत् । ‘तवायं विपक्षो वृत्तं यथाव
देव निवेदयति, किमिदानीं करणीयं ?’ इति स्वाश्रितं
पृच्छति राजनि, सोऽवदत् ‘तिष्ठतु तावदंसे संघट्टनम् ।
यन्मा मयं दास्याः पुत्रे त्याह्वयत्, तत्रैव किञ्चित्प्रति विधात-
व्यम्, भवदाश्रितोऽहं न दास्याः पुत्र इति भवा न्मम्यग्वेद ।
तस्मा दितः परं मां न कोपि दास्याः पुत्रे त्याह्वयेत् । एव
मेव नगरे सर्वत्रोद्घोषणाकार्या’ इति । ततो राजाज्ञया
“राजाश्रितोऽयं न दास्याः पुत्रः” इति नगरे सर्वत्रोद्घो-
षणायां कृतायां नगरस्थं सर्वो जनोऽमन्यत—अप्रसक्त-
प्रतिषेधा द्वाजाश्रितोऽयं दास्याः पुत्र एवेति । एवं—

प्रकाश्य मप्रकाश्यं च न जानंत्य विवेकिनः ।

यशः प्रकाश्यं मयशो न प्रकाश्यं कथं चन ॥

श्रेष्ठिनः कथा-९१.

चिन्तामणिनाम्नि नगरे धनपालो नाम कश्चिच्छ्रेष्ठी
महता मूलधनेन वाणिज्यं कुर्वन्महतीं ख्यातिं मविदत् ।
तस्य त्रिलोकमुन्दरी रूपशिखानाम काचित्कन्याऽजायत ।
सोपितां महता प्रेम्णा पोषयन्नपि सदैव वाणिज्यनिमग्न-
चित्ततया प्राप्तयौवनामपि तां कस्मैचन गुणवते स्वजाती-
याय वराय प्रदातुं नाजानात् । एवंस्थित एकस्मिन्दिने
सजातीयः कश्चि त्कन्यार्थी सर्ववरगुणसंपन्नं स्तद्गृहं माययौ ।
धनपालोऽप्यापणां द्रुहं मागतोऽतिथिमागतं वीक्ष्याऽऽ-
गमनप्रयोजनं पृष्ट्वा तेन स्वगुणाविष्कारपुरस्सरं स्वकार्ये
निवेदितेपि, तस्मै कन्यां दातुं मजानन्नेवाऽऽपणं जगाम ।
स्वपित्रा साकं संभाषणसमयएव वरस्य गुणा नगृहीतवती
प्राज्ञी सा रूपशिखा तद्गुणक्रीतेव गांधर्वेण विधिना तं
परिणीय तेन साकंतन्नगरं प्रति प्रातिष्ठत् । आपणा द्रात्रौ
गृहं मागतो धनपालो वृत्तान्तमिमं श्रुत्वा सुतासमानय-
नाय स्वयमेव प्रस्थितः किञ्चिद्दूरं गत्वा नातिदूरे
गच्छन्तौ द्वौ मनुष्याकृती दृष्ट्वा तां वुच्चैराह्वयत् । तस्य
सुताजामातृभूतौ तावेव तस्याऽऽह्वानं श्रुत्वा 'जाल्मोयं
पश्चादायाति । किं मिदानी मावाभ्यां करणीयमिति

विचिंत्योभावुपायमेवं कल्पयामासतुः । मृदोऽयं
स्वामेतादृशं नजानाति, अतः स्वमन्त्रेण स्थित एवं कुर्वि-
त्युक्त्वा सा स्वयं कुतचि दुःखे न्यलायत । श्रेष्ठिच तदतिक्र-
मागत्य किंत्वया काचित्कन्या कश्चित्पुरुषश्च दृष्ट्वा वित्यपृ-
च्छत् । 'स्वकार्यवशा ददित्त्वरया प्रस्थितोऽहं न त्वया
सह संभाषणाया प्यवसरं लभे' इति तेनोक्ते जाताशंक
इश्रेष्ठी 'सखे कीदृशी ते कार्यत्तरा? यया संभाषणाया
प्यवकाशो न त्वया लभ्येत' इत्यपृच्छत् । 'स्वकन्याया
अदर्शनेन धनपालोमृतः । तद्वाहार्थं इधनाहरणाय
तद्भ्रातरं धान्यपालं मानेन त्वरया प्रस्थितोहम्, न कन्यां
नापि पुरुषं दृष्टवानस्मि' इति तेनोक्ते, 'अहोवत ! अह-
मेव धनपालः, धान्यपालस्य भ्राताच । कथमयं मां मृतं
वक्ति' किमहं सत्यमेव मृतोस्मि ! न जाने, साधु गृहं
गत्वा गृहिणीं पृच्छामि' इति वदन्नेव सश्रेष्ठी स्वगृहं
प्रतिनिवृत्य पत्नीं मपृच्छत् 'भार्ये! किमहं मृतोस्मि?' इति ।
तच्छ्रुत्वा सा तन्मौढ्यं प्रति शोचन्ती 'रेमृद ! त्वं मृतश्चे-
त्कथं भाषेयाः ? न त्वं मृतः । किंतु धीशून्यो मृतकल्पः'
इत्यवदत् । तत्सुताय गुल्मा द्वाहिरागता स्वपतिना सह
वन्नगरं गत्वा सुखमुवाप्त । एवं—

धनरागांधमनसः स्वात्मानं विस्मरन्त्यपि ॥

श्रेष्ठितुरुष्कयोः कथा-१२.

कार्यस्य साध्यासाध्यत्वे न जानन्त्य विवेकिनः ।

मधुरापत्तने धनदत्तोनाम कश्चिच्छ्रेष्ठी स्वपुत्रस्य
विवाहे यात्रोत्सवाय तस्मिन्नेव नगरे निवसतः कस्यचि
तुरुष्कस्य सकाशा देकं गजं न्यासतयाऽऽनीय तमलङ्का-
रादिभि रलङ्कृत्य तदुपरि पुत्रं स्नुषांचारोप्य ससंभ्रमं
यात्रोत्सवं निर्वर्तयामास । ततश्च गजं तुरुष्काय प्रत्यर्प-
यितुं प्रयतमानएव श्रेष्ठिनि दैवा त्सगजो व्यापद्यत ।
तेन भृशं व्याकुल इश्रेष्ठी गजस्वामिनं तुरुष्कमेत्य वृत्ता-
न्तमेत मावेद्य गजस्य प्रतिनिधि गजान्तरं तन्मौल्यं वा
दास्यामीत्यवदत् । तच्छ्रुत्वाऽतीवकुपितः स्तुरुष्कः
प्राड्विवाकमेत्य वृत्तं न्यवेदयत् । प्राड्विवाकोपि दैवादान
तिते विषय्ये गजान्तरं मौल्यं वा भवा न्गृहीतु मर्हती
त्यवदत् । तद्वक्त्यं तुरुष्केऽननुमन्यमाने प्राड्विवाको विषय
मिमं श्वो विचारयितास्मी त्युक्त्वा तौ प्रेषयामास । 'दुर्म-
तिरयं तुरुष्को नास्मदुक्तिं प्राड्विवाकोक्तिं वाऽनुमन्यते,
अतएवं करिष्ये' इति मनसि विचिन्त्य सश्रेष्ठी परेद्युः
स्वगृहे किञ्चिदुद्घाटितस्य कवाटस्य पश्चा त्कानिचि
ज्जीर्णानि मृण्मयानि भांडानि निधाय स्वयं गृहभ्यंतर

एवावतस्थे । श्वोभूते तुरुष्को न्यायाधिकरणमेत्य तत्र
श्रेष्ठिन मपश्यं स्त्वरया तद्गृहद्वारमेत्य कवाटं किञ्चिदु-
द्घाटितं दृष्ट्वा श्रेष्ठिन मन्तस्स्थित विज्ञाय महता वेगेन
कवाटं पश्चा दुद्घाटयामास । तदा तस्य पश्चाद्भागे निहि-
तानि जीर्णानि मृद्भांडानि सर्वाण्यपि भग्नान्यभवन् । तत
श्श्रेष्ठी 'हन्तभोः! मम गृहं प्रविश्यायं तुरुष्कोऽस्मत्पूर्व-
पुरुषै श्विरात्संचितानि मृद्भांडानि सर्वाण्यपि चूर्णीचकार'
इति प्रतिवेशिनां यथेदं विदितं भवे त्था क्रोश ज्ञेय तेन-
साकं न्यायाधिकरणमेत्य प्राड्विवाकाय वृत्तान्तमिमं कथ-
यामास । आह च, 'प्रभो! अस्मत्पूर्वपुरुषै श्विरसंभृताना
मेषां भांडानां भांडान्तरं मौल्यं वा नाहं ग्रहीष्यामि ।
मदीयान्येव भांडान्यभग्नान्यनेन दापयितव्यानि' इति ।
तच्छ्रुत्वा प्राड्विवाके 'किमत्रोत्तरं प्रतिपद्यते भवान्?' इति
तुरुष्कं पृच्छति, न किञ्चिद प्युत्तरं प्रतिपद्यमान सस्तु-
रुष्कः 'गजनाशजनितो पराधो भाजननाशजनितेना
पराधेन परामृज्यत इत्युक्त्वा तूष्णीं स्वगृहं ययौ ।

मृतस्योज्जीवनं जंतोः को वाञ्छे क्षीयुतो जनः? ॥

अधमर्णस्य कथा-१३.

विशालपुरेनाम पत्तने कश्चि त्कर्षकः कस्माच्च द्राधु-

षिका च्छेष्टिनो धन मादाय तदर्थं पत्रं विलिख्य तस्य हस्तेऽददात् । कस्माच्चित्कालात्परं श्रेष्ठितं कर्षकं मूलधनं वृद्धिं देहीत्ययाचत । कर्षकोपि कांचिद्विसं निर्दिश्या स्मिन्दिवसएतस्यां वेलायां मदीयेक्षेत्रेहं वर्तेय । पत्रमादाय यदि त्व मागमिष्यसि । तदा ते धनं तत्रैव दास्यामीत्यवदत् । तद्वाक्य मनुसृत्य श्रेष्ठी पत्रमादाय क्षेत्रस्थं कर्षकं मगमत् । तदा कर्षकः पत्रं हस्ते गृहीत्वा समन्ततो विलोक्य पत्रेलिखितं पठन्निव तत्खंडशो विदार्थं समीपस्थे श्रौ प्रज्जालिते तत्प्राक्षिपत् । क्षणाद्भस्मीभूते-तस्मिन्भृशं निर्विण्णो धनस्वामी प्राड्विवाकमेत्य वृत्तान्त-मस्मै व्यजिज्ञपत् । ततः प्राड्विवाकः कर्षकमावाह्य त्वया लिखितं श्रेष्ठिनः पत्रं किं त्वं विदारितवानसीति यदा पृच्छति, तदा, 'स नाहं पत्रं विदारितवान्, नापि मया पत्रं लिखितं नाहं लेखनं जाने । नाप्यंततो मया श्रेष्ठिनस्सकाशाद्धनं गृहीतम्' इति सर्वमेव न्यषेधत् । ततः प्राड्विवाक उवाचान्तर मपश्यंश्च्छ्रेष्ठिनं रहस्याहूय तन्मुखेन तत्त्वं विदित्वा तेन लिखितं पत्रं कियत्परिमाणं वासी दित्यपृच्छत् । द्वादशांगुलपरिमाणं तदभूदिति तेनोक्ते हस्तद्वयपरिमाणं तदभवदिति तस्याग्रे पृष्ठेन

त्वया वक्तव्यमिति तं शिक्षित्वा परोहि द्वाविमावानाह्य कर्षकस्य पुरतः श्रेष्ठिन मपृच्छदनेन विदारितं पत्रं कियत्परिमाणं मभवदिति । हस्तद्वयपरिमाणं तदभूदिति तेनोक्ते, तच्छ्रुत्वा ताव कुद्वायं कृषीवलस्त्वय मपृष्टोपि, प्राड्विवाकमालोक्य 'किं भवाद्विश्रूयतेऽस्य मिथ्याभाषिण इश्रेष्ठिनो वाक्यम् ? यो द्वादशांगुलपरिमाणं पत्रं हस्तद्वयपरिमाणक मिति भवदग्रैव निर्गल मपभाषते । एतादृशो मिथ्यावादी कुत्सवान्यत्र कीदृश मसत्यं वानवदेत् । अतो नास्य वाक्यं विश्वसनीयम्' इत्यवदत् । प्राड्विवाकोवदत् 'धनमगृहीतवतः पत्रंचालिखितवतः पत्रपरमाणं कथं विदितं भवेत् ? द्वादशांगुलपरिमाणं तदभवदिति किल भवान्वक्ति' इति । तच्छ्रुत्वा सहसा क्रुद्धेन मया यदेव निषेद्धव्यं तदेव मुन्यक्तं स्फुटीकृतम् । इत्यात्मनोऽकौशलं मनस्येव चित्तय नोत्तरं किंचित्प्रतिपेदे । तेन प्राड्विवाकः कर्षकेन लिखितं पत्रं तेनैव विदर्णिमिति तद्वाक्यादेव प्रतीत्य तेन श्रेष्ठिनो धनं दापयामास । एवं—

नैव जानंत्यवक्तव्यं वक्तव्यं वा क्रुधा निवताः ॥

आपणिकस्य कथा-५४.

कस्मिंश्चिन्नगरे कश्चि त्पुरुषोऽन्नापणमेकं मवस्थाप्य सुभो-
ज्यानि भक्ष्याण्यन्नादीनिच निर्माय तत्रत्येभ्य आगंतुके-
भ्यश्चापेक्षिते समय आहारं कारयन्नासीत् । एवंस्थिते
तस्मिन्नेव नगरे निवसन्कश्चन दुर्गतस्त्वाहारायापि
पर्याप्तं द्रविणं मज्जितुं मपारय न्यत्रकुत्रापि लब्धेना
स्यल्पेना ज्ञेन वृत्तिं कुर्वन् तस्यापणस्य पार्श्वमेत्य महान-
सस्य वातायना द्वाहिर्निर्गच्छन्तं पच्यमानस्य भक्ष्यादे-
र्गन्धेन मुरभिर्गन्धवह माजिघ्नं स्तेनैव परां निर्वृतिं लभमान
आसीत् । अस्यैतादृशं क्रमं बहून् दिवसा न्दृष्ट्वाऽऽप-
णिकस्तेन स्वायते र्यत्किंचिच्चुचते रभावेपि, केवलं
तदागमनमेवा सहमानो गंधाघ्राणेन तमृणिन मुक्त्वा
तमौल्यं ययाचे । सोपि दुर्गतो नाहं ते ऋणी, नवा
मम सकाशे किंचिद्द्रव्यमस्तीत्यवदत् । एवं विवदमानो
तौ प्राड्विवाकसकाशं मगच्छताम् । सोपीमं वृत्तान्तं
श्रुत्वा तं दुर्गतं मनपराधिनं ज्ञात्वा नायं दंडार्ह इत्यव-
दत् । तेनासंतुष्टे तस्मिन्नापणिके गंधाघ्राणेन घ्राणेंद्रिय
माप्यायितवतोऽस्माद्यत्किंचिन्मौल्यं दापयितव्यमेवेति
सन्निर्बंधं मुक्तवति प्राड्विवाको दुर्गतं संबोध्य तव निकटे

कियद्द्रव्यं वर्तते इत्यपृच्छत् । नैकापि काकिणी मन्निकटेऽ
स्तीति सदन्यमुक्तवति तस्मिन् जातानुकंपोऽयं प्राड्विवाक
स्वभस्त्रिकाया इशतं रूपकाण्युद्धृत्य स्वपुरोनिहिते लेख-
नाधारे मंचे निवेश्य, दुर्गतमालोक्य तेष्वेकैकं त्वं ध्वनयन्नेव
गणयेत्यादिशत् । ततश्चापणिकं संबोध्य न त्वयोत्तरस्मि
न्काले रूपकाणां मसाधुतायां विवादोऽप्युत्पादनीयः,
अत इदानीमेवावधानेन शृणु प्रत्येकमेकैकस्य शब्द-
मित्यवदत् । तच्छ्रुत्वा स्वस्मै रूपकाणां दानं मनसि
संकल्प्याऽतीवसंतुष्टः आपणिकोऽवधानेन रूपकेष्वेकैक-
स्यापि शब्दं शृण्वन्नास्त । सशब्दं रूपकेषु सर्वेषु परि-
गणितेषु तेषां संग्रहाय स्ववस्त्रांचलं मंचस्योपरि वित्त्य
स्वहस्तं पुरः प्रसारयति तस्मिन्नापणिके, प्राड्विवाकोऽ
वदत् 'मो लोभात्मन् गंधाघ्राणेन ऋणिन मेन मृणा-
न्मोचयितुं मयाऽस्मै दत्तानीमानि न भवान् स्पष्टं मर्हति,
त्वदीय आपणे गंधाघ्राणेन स्वत्यैकमिन्द्रियं माप्यायित-
वानयं त्वत्पुरतएव सशब्दं रूपकाणां गणनेन ते श्रोत्रं
चक्षुश्चेर्तीन्द्रियद्वयं माप्याययामास । गच्छेदानीं पर्याप्तं
मौल्येन संतुष्टः' इति । तच्छ्रुत्वा भग्नाशोऽयं आपणिक
स्तृष्णी मगच्छत् । दुर्गतोऽपि प्राड्विवाका लुब्धेन रूपकाणां

शतेन परं परितुष्ट स्ततआरभ्या पणद्वार मगच्छन्
स्वगृहएव मुक्तं न्यवसत् ।

वणिग्भिक्षुकोः कथा-५५.

अवन्तीषूज्यायिन्यां शान्तचित्तोनाम कश्चिद्भिक्षुरासीत् ।
सप्रत्यहं तत्रतत्रो पलब्धेन भैक्ष्येण वृत्तिं कुर्वन्नासीत् ।
एकदा स भिक्षार्थं कस्यचिद् वणिजो गृहं प्रविष्ट स्तत्र
भिक्षां दातुमागतां वणिजो दुहितरं विलोक्य तत्सौंदर्येण
मोहितो दुःखेन तप्यमापो हाहेति वदन्भिक्षा मादायाप-
ययौ । वणिक्तु तस्य हाहाशब्दं श्रुत्वा किमित्ययं भिक्षु-
र्मदुहितरं वक्ष्य हाहेत्युक्तवान् इति शंकया पर्याकुलितहृ-
दयो मठिकामेत्य भिक्षुकं तत्कारणं मपृच्छत् । दुहिता
ते मंदभागिनी, दुर्लक्षणा च । यदा तस्या विवाहो भविता,
तदा सपुत्रदारस्य ते मरणं भुवं स्यादिति जानतामया
त्वयि स्नेहा तथोदीरित मित्युक्तवति भिक्षुके, भीतोऽयं
वणिक् तत्परिहारोपायं तमेवा पृच्छत् । तदाऽयं दुरात्मा
भिक्षुकं स्तां कामयमानः 'कस्यांचि त्पेटिकाया मेनां निधाय
सपिधानां सदीपां पेटिकां रात्रौ गंगायां विसृज्य' इत्यवदत् ।
ऋजुप्रकृतिरयं वणिगपि दुहितृविनाशेनापि सपुत्रदार-
स्यात्मनः क्षेमं मन्विच्छन् भिक्षुकोक्तं सर्वं तथैवाचर

तिस्म । अत्रांतरे मृगयागतः कश्चिद्राजसुत स्तेनमार्गेणा
गच्छन्नद्यामयान्तीं सदीपांपेटिकां दृष्ट्वा तविविस्मित
चित्तं स्वभृत्यैः पेटिकां तामानाय्य यावद्दुष्टाट-
यति, तावत्तिलोकमुदरीं कन्यकां काचिदपश्यत् । तत
स्तां पेटिकाया उद्धृत्य तत्रैव पेटिकायां मृगयात आनीतं
कंचिदृक्षं निवेद्य यथापूर्वं सपिधानां सदीपां तां गंगायां
विसृज्य, पितरि निर्वेदात् राजकुमारलोभेन हर्षाच्च तत्प-
रिणये कृतानुमत्या तथा साकं राजकुमारं स्वगृहं गत्वा
नवोदया तथा सुचिरं सुखं मुवास । पेटिकापि नद्यां याव
त्किंचिदूरं गच्छति, तावत्सभिक्षुकं स्वमनसि चिंतितं
सर्वं तथैव निष्पन्नं भावयन् स्वशिष्यैस्सह सव्याजं नदीं
प्राप्तः पेटिकां मायान्तीं विलोक्य हृष्टचित्तं स्वशिष्याना-
हूय, पेटिकां मेतां सशब्दामप्यनुद्घाटितपिधानाम्भे मठमा-
नयते त्यादिदेश । तेषु तथा कुर्वन्तु कस्मिंश्चिदाभ्यंतरे
गृहे समानीतां तां पेटिकां मुपेत्य यतिस्वयमेकएव
यावत्पिधानं मुद्घाटयति । तावद् चिरनिरुद्धो भूलूको
महता कोपेनोत्थितो भिक्षुकस्य कर्णनासं विदार्य कापि
पलायमास । एव मयुक्तां क्रियां कर्तुं प्रवृत्तोऽयं भिक्षुका-
पशदो विदारितकर्णनासः कस्यापि वक्तुमप्यनीश्वर
स्वस्वांतां तं स्तप्यमानः सर्वेषां हासपात्रं मभूत् ।

कलहकारिता. कथा-६६.

कस्मिंश्चिन्नगरे प्रतापतुंगो नाम कश्चिद्राजाऽभवत् ।
 तस्यामात्यो बुद्धिसागरो नाम सर्वमेव राज्यं सम्यक्परि-
 पालयन् प्रजानां परस्परं महतीं मैत्रीं प्रवर्धयन्नासीत् ।
 परंतु तस्मिन्नेव नगरे निवसन्कश्चनाधिवक्ता पर्याप्तं
 जीविकां लभमानो नगरे निवसतां जनानां मध्ये ययोः
 कयोश्चिद्येन केनापि कारणेन कलहमुत्पाद्य तत्प्रश-
 मनव्याजेन यत्किंचिद्धनं मर्जयन्नासीत् । तस्य
 तादृशीं प्रकृतिं श्रुत्वा तत्त्वबुधस्तस्या बुद्धिसागरस्तमा-
 नाय्य तत्कौशलप्रोत्साहनव्याजेन कथं भवन्कलह-
 मुत्पादयतीत्यपृच्छत् । सोऽवदत् । आर्य सुमहानपि
 कलहो न महत्कारणं मपेक्षते सुसूक्ष्मेणापि कारणेन
 महा कलहोऽप्युत्पादयितुं शक्यते, पश्य मेऽत्र कौशलं,
 श्रो नगर्यां कलहमेकमुत्पादयिष्यामीति । एवमस्त्वित्य-
 नुमन्यमानेऽमात्येऽन्येऽपि स्सोधिवक्ता विपण्यां गच्छन्नेकया
 काकिण्या मधुं क्रेतुं मागतं कचि त्पुरुषं दृष्ट्वाऽयमेव
 कलहकारणोत्पादनाय क्षमः काल इत्यवधार्य तत्रैव क्षणं
 तस्थौ । वणिक्च पटले किंचिन्मधुं क्षिप्त्वा मधुपूर्णायाः
 काचकुप्याः पिधानं यावत्पुनर्निक्षिपति, तावदेवैको

मधुनो विंदुः क्षितितले निपपात । तत्क्षणं तत्र गतस्सोधि-
 वक्ता मधुन स्साधुतां परीक्षमाण इव स्वांगुल्या तदादाय
 मध्येतत्समीचीनमिति वदन्नेव तन्मधुं कुड्ये विलिप्य
 निकटस्थितायां कस्यां चिद्वेदिकाया मुपविष्टस्वकार्यस्य
 फलप्रतीक्षां चक्रे । मधुगंधाकृष्टा मक्षिका मधुं लेढुं समाग-
 च्छन् । मक्षिका भक्षयितुं मुसलीं काचित्तत्राजगाम । अनु-
 षट् मुसलीं गृहीतुं मार्जालः कश्चित्तत्रो दपतत् । तथोदप-
 तन्तं मोतुं दृष्ट्वा तज्जिघृक्षया कश्चित्कुक्कुर आपणान्तः
 प्रविवेश । कुक्कुरा द्भीतो मार्जारस्तत्रतत्रोत्पतन्निप-
 तंश्च तैलपूर्णस्य कस्यचिन्मृद्भांडस्योपरि निपपात । तेन
 तैलभांडे भित्ते सर्वमेव तैलं तण्डुलराशा वपसत् । सर्वमे-
 तद्दृष्ट्वा परिकुपितो वणिग्दंडेनैकेन श्वानं प्राहरत् । तेन
 शुनकस्यैकस्मिन्वादे भग्ने स तारेण स्वरेण भपन्नात्मन
 स्वामिनं कंचिद्धनिकं मभिप्राद्ववत् । तस्य तादृशेन भणनेन
 भृशं पर्याकुलहृदयो धनिक आपणद्वारास्थितं वणिज-
 मेत्य किमिति मे शुनकं मताडय इत्यपृच्छत् । यतोऽयं
 ममापणं प्रविश्य मार्जालं भीषयित्वा तैलपातं मभनक्,
 ततएनं ताडितवानस्मीत्युक्तवति तस्मिन्, सधनिकः
 'बुद्धिमाद्येन त्वदीयानि वस्तूनि सम्यक्परिपालयि-

मक्षमः परेषां शुनकां स्ताडयसि। संप्रत्यस्य पादोऽवज्यत।
 समीकुर्विदानीं मस्यपादं । नोचेदहं ते पादं भनज्मि' इति
 चुक्रेश । 'दुरात्मन् ! दुष्टं शुनक मनिरोधेन तत्रतत्र
 विसृज्य जनानां वस्तूनां चापय मुत्पादयं स्त्वमेव किं मम
 पादं भनक्षि ? अप्रमत्तो जल्प, मोचे हंतांस्ते पातयामि'
 इत्युदीरितं वाणिजो वचनं श्रुत्वा नितरां परिकुपितो धनिकः
 'दास्याः पुत्र ! मम शुनकस्य पादभंगेन मह्यं प्रथमं दुष्कृतं
 स्त्वम्भावेना प्रमत्तो जल्पेति भणसि ! कियती ते धृष्टना मम
 दंतानां पातने, पश्यामि' इति कदलेव वाणिजः कपोले तीव्रमेकं
 प्रहारं मकरोत् । तेन त्रिचतुरेषु दंतेषु भग्नेषु सक्किगुच्चैः
 क्रोशन्नापणाद्बहिरागत्य धनिकेन साकं नियुद्धस्या रेभो एवं
 तयोर्हस्ताहस्ति केशाकेशि युद्धे प्रवृत्ते कलह दर्शनमात्रकु-
 तूहलिनः कृत्यांतरशून्या बहवो जना स्तत्रमिलिताः केचि-
 च्छ्रेष्ठिनः केचिद्धनिकस्य कृत्य मन्यायं ब्रूवाणा महान्तं
 कोलाहलं मकुर्वन् । एवं शुनकस्य भषणेन, वाणिधनि-
 कयोर्वाक्कलेहेन जनानां कोलाहलेन च सर्वमेव नगरं
 क्षुब्धं मभवत् । तदेतत्सर्वं क्रमेण श्रुत्वा परिकुपितो बुद्धि-
 सागर स्तमधिवक्ता मधिवक्तुः पदादवरोप्याऽऽहारमा-
 त्रवेतनं तं व्यधात् । तत आरभ्या दृष्टकलहा नागरिका
 भैत्र्याः परां कोटिं मासाद्य सुखेन न्यवसन् ।

औचित्यानभिज्ञता. कथा-१७.

पाटलीपुत्रा त्काशीं जिगमिषुः कश्चन स्वयं मार्गं
 मजानानोऽभिमुखागतं पान्थं मालोक्य कः पन्था वाराणस्या
 इत्यपृच्छत् । सोऽपि नद्यास्तीरे स्थितं कं चिद्वृक्षं निर्दिश्य,
 'पश्यामुं वृक्षं, अस्यैवाग्रे योऽयं मार्गो दृश्यते स एव
 वाराणसीं गमयाति । एवं गच्छतु भवान्' इत्युक्त्वा
 जगाम । अयं तूक्तमभिज्ञानवाक्यं श्रुत्वा स्वयं मौचि-
 त्यानभिज्ञतया वृक्षं मतीत्य वर्तमानो मार्गं एव स्वोद्दिष्टः
 पन्था इत्यजान न्वृक्षस्योपरि भागेऽन्तरिक्षे कोऽपि मार्गो
 भवेदिति मत्वा वृक्षंगतं स्तमारुह्य परितो विलोकयितुं
 मारेभे, निपुणं सुचिरं विलोकमानोऽपि यदा न कांचिन्मार्गं
 मुपलेभे, तदा, अहो ! वृक्षाग्रे मार्गो दृश्यत इति किल
 तेन पाथेनोक्तम् ; ततो वृक्षस्याग्रे स्थितां शाखां मारुह्य
 तत्र पश्यामीति मनसि निश्चित्य स वृक्षस्याग्रिमां शाखां
 मारुरोह । साप्यतीव तनुतया तस्य भारं मसहमानं
 नितरां ननाम । एवमंतरिक्षे लंबमानोऽयं पुन वृक्षमाश्लिष्य
 प्यवतरितुं मपारय न्दैवा तत्र नद्यां जलपानाय गजमारुह्या
 बान्तमाधोरणं वीक्ष्य तमाहूयात्मानं मवतारयितुं प्रार्थयत् ।
 आधोरणोप्यस्य दुर्दर्शां वीक्ष्य कथमेवं विवेकशून्यो

भवानिति तं विनिंद ज्ञातानुकंप स्तदधोदेशं गजं नीत्वा
तस्योपरि स्वयं मुत्थितः पुरुषस्य पादौ स्वस्य हस्ताभ्यां
यावद्ब्रूहि तावद्दुपरि भारस्य न्यूनतां विदित्वा प्रथ-
मतोपि कृतशिक्षाक्रमो गजो भारावतरणधिया स्वशिक्षा-
नुगुणं पुरः प्रचचाल । पूर्वमेकस्य भारमेवा सहमाना
तन्वी शाखा द्वयोर्भारं नितरा मसहमाना पुनस्तं नम्रा
भूत् । पुरुषस्येव स्वस्यापि तां दशा मालोक्य शाखाभंग
भया त्र्यर्थाकुलोऽयं माधोरण उपायज्ञतया गजं पुनरपि
स्वाधोदेशं मानेतुं शिक्षानुगुणं तदाकर्षकं किंचिद्भ्रान्तं गातु
मारेभे । एतादृश्यामपि दशाया मितरैः पराभव मसह-
मानोऽयं पुरुष आधोरणं संबोध्य 'रे जाल्म ! अनभिज्ञो
भवान्ममकौशलानां मां निंदितवानभूत् । पश्यतु मे गांध-
र्वेपि वेदे प्राज्ञतां' इति वदन्नेवा धोरणस्य गीति मनु-
सृत्य ताला न्दातुं यावत्स्वहस्तौ किंचिच्छिथिलयामास ।
तावदेव तावुभौ नद्यां पतितौ प्रवाहेणौ ह्येताम् । प्रथम-
पतितो प्याधोरणो बाहुभ्यां नदीमुत्तीर्य तीरं गतः पुरुष
मप्येवं कर्तुं मादिदेश । तच्छ्रुत्वा सपुरुषः 'रेमंद ! न
बाहुभ्यां नदीं तरेदिति निषेधे जाग्रति कथमिदं मकार्यं
कार्यं मुच्यते त्वया' इति वदन्नेव प्रवाहेणाकृष्टः कुत्रा-
प्यदर्शनं ययौ ॥

राज भृत्यस्य कथा-९८.

मालवेषु दृढचित्तो नाम कश्चिद्राजा बभूव । तत्सेवा
परेष्वनेकेषु भृत्येष्वेकतमो बहुपुत्रोऽल्ववेतनश्चाऽभवत् ।
गृहकर्मणि व्यग्रया व्ययेचा मुक्तहस्तया स्वपत्न्या समा-
लोकितगृहव्यापारोऽयं मल्पेनाऽपि वेतनेनाऽखिलमेव कुटुंबं
कथं चित्पोषयन्नासीत् । बहुभृत्यभरिते राजकुले पर्यायेण
(यामिकरीत्या) निर्वर्तनीये सेवाविधौ स्वस्वपर्यायेषु विलं-
बमाना अन्ये भृत्या स्स्वावसरं किंचिदप्यनतिलब्धं सन्नि-
दधतमप्येनं मिथ्यैवा सन्निदधत राज्ञे न्ववेदयन् । राजाऽपि
भृत्येषु यस्यकस्यापि स्वपर्याये द्वित्राणां क्षणानां मतिक-
मेपि तीव्रं दण्डमादि शन्नासीत् । एवं राजादेशं विदितवानयं
भृत्यः स्स्वयं दंडा द्धीतः स्तत्परिहाराय पंचषेष्णु दिनेषु
भोक्तुं पर्याप्तं माहारं विक्रीय तल्लुब्धेन मौल्येन घटिका-
यंत्रमेकं क्रीत्वा स्वयं मप्रमाद्य ब्रुचिते समये राजकुले स-
न्यदधात् । तेनैवंकृते तदसहमाना अन्ये पिशुनाराजसन्निधि-
मेत्य कुटुंबभृतये पर्याप्तादपि धनादधिकं भवतो लभमानोऽयं
मतिस्फीतो भवदाज्ञां तृणाय मन्यते इत्यब्रुवन् । राजाच
तद्ब्रुत्तान्तं सत्यं मत्वा स्वोत्प्रेक्षितां तस्योद्धततां मपगम-
यितुकामः स्सभायामेन माहूय भयंतरेणैवं पप्रच्छ "भोः!

कुटुंबभृतये पर्याप्तादपि धनादधिकं मत्तोधिगच्छता भवता
महान्धनराशि रूपचितो भवेदिति मन्ये । येन महतो
धनिकस्येव भवतोऽपि निकटे घटिकायन्त्रमपि सन्निहितं
पश्यामि, ब्रवीतु भवान् कां खलु वेलां ते घटीयन्त्रमावेद-
यतीति." अरुन्तुदेनानेन राज्ञो वचसा भृशं निर्विण्णोऽय
भृत्य स्मद्यः प्रत्युत्पन्नमति स्स्वार्जवैकसहायो राजान
माह "देव मदीयं घटीयन्त्रं, न निमेषं, न काष्ठां, न
कलां, न क्षणं, न मुहूर्तं वाऽऽवेदयति । किन्तु परातिसं-
धानैकविद्यानां पिशुनानां वचनं निशम्याऽऽजन्मनोप्यशि-
क्षितशाठ्ये भृत्येप्येव मरुन्तुदानि वचनानि प्रयुञ्जानस्य
प्रभो स्तेवायां व्यावृत्तस्य ममायुषिकति दिनान्य तीतानि,
कतिवाऽबशिष्टानीत्ये तदेवावेदयति" इति। तद्वाक्यश्रवणेन
विस्मिताचित्तेषु सर्वेषु तूष्णीं तिष्ठन्सु ज्ञाततदाशयोऽमात्य
स्तं भृत्यं राजसमीप मानाद्य सर्वं तद्वृत्तान्तं मपृच्छत्। तेन
यथाव त्रिवेदिते सकले वृत्तान्ते जातानुकंपो राजा तदा-
र्जवेन परं संतुष्ट स्तं बहुमेने. एव मज्ञातभृत्यशीलाः
प्रभवो भृत्यानां क्लेशं कृच्छ्रेण जानन्ति ।

भाषानभिज्ञता. कथा-९९.

कस्यचि द्राज्ञो महती सेनाऽवर्तत । सचा तीव

दयालु स्तेनाया मेकैकमपि योधं भूतेराहारस्यच दानेन
सम्यक्पोषयं स्तदातदा यं यं पश्यति तं तं 'कति
वत्सरा जातस्य भवतः?' 'कति दिवसा अस्मत्सेनायां
वसत स्तव?' 'किं मविलंबेन गृह्यते भवदीयं वेतन
माहारश्च?' इति त्रीन्प्रश्ना न्प्रायो निरुक्तेनैव क्रमेण
पृच्छन्नासीत् । एवं राज्ञः क्रमं जानंतो योधा स्वसमु-
दायगतं राज्ञो भाषा मजानान मेकं योधं दृष्ट्वा तमपि
राजा जात्विमान्प्रश्ना न्प्रक्षयतीति मत्वा प्रश्नक्रमानुगु-
ण्येनैव 'विंशति वत्सराः' 'षणमासाः' 'अथकिं,
तथैव गृह्यते द्वावपि' इति त्रीण्युत्तराणि त मशिक्षयन् ।
अयं योधस्तु तेषा मर्थं मजानन्नपि प्रश्नत्रयस्य वाक्यत्रय
मुत्तरं मन्वान स्सदैवैतान्युत्तराणि स्मरन्नासीत् ।
एवं स्थिते कदाचि द्राजा योधमेन मकस्मा दुपेत्य देवात्
'कति दिवसा अस्मत्सेनायां वसत स्तव?' इति द्वितीयं
प्रश्नं प्रथमतोऽपृच्छत् । प्रश्नक्रमं तदर्थंचा जानन्नयं
योधो मां राजा प्रथमं प्रश्नं पृच्छतीति मत्वा प्रथमप्र-
श्नस्यो उत्तरतयाऽवधारितं 'विंशति वत्सराः' इति वाक्य
मुत्तरयामास । वस्तुतो विंशति वर्षपुरुषाकृति रयं कथं
विंशते वत्सरेभ्य आरभ्यमे सेनायां वर्तितु मर्हतीति

चित्रियमाणो राजा तन्निर्णयाय ' कति वत्सरा जातस्य भवतः? ' इति प्राथमिकं प्रश्न मपृच्छत् । राज्ञा द्वितीयः प्रश्नः पृष्ट इत्यवधार्य द्वितीयस्य प्रश्नस्योत्तरं 'षणमासाः' इति वाक्यं योधोऽवदत् । षड्म्यो मासेभ्य एव पूर्वं जातस्य कथं विंशते वत्सरेभ्य आरभ्य सेनायां प्रवेशः संभवतीति पूर्वतोपि चित्रियमाणो राजा योधं संबोध्य ' भोः ! कथं मेतत्संभवति ? एवं सतित्वं महं वा मूढो ब्राह्मः ' इत्यवदत् । तृतीयं प्रश्नं पृच्छति राजेति ज्ञात्वा योधः तृतीयस्य प्रश्नस्योत्तरतयाऽवधारितं 'अथकिं, तथैव गृह्यते द्वावपि' इति वाक्यं प्रायुङ्क्त । तच्छ्रुत्वा राजा कथमेवं धृष्टोऽयं योधः, यो मा मात्मानमिव मूढं वदतीत्यतीव क्रुद्धो यावदस्य दण्डं विदधाति तावत्तत्र स्वकार्यवशा दागतोऽमात्यो वृत्तमिमं श्रुत्वा योधस्य भाषानभिज्ञतां राज्ञे निवेद्य तं मनपराधिनं प्रकटीचकार । एवं राजसेवानिरतानां राजभाषाया अज्ञाने महाननर्थ आपद्येत । अतः सर्वेऽपि राजसेवापरैः राजकीया भाषा ज्ञेया भवति ।

तापसस्य कथा-६०.

गंगाकूले कुत्रचि दप्रहारे ब्रह्मदत्तनाम्नः कस्यचि

ब्राह्मणस्य तपोदत्तो नामैकः पुत्रोऽजायत । तस्मिन्पितरि पुत्रं विद्या शिक्षयितुं महान्तं प्रयत्नं कृतवत्यपि सवालं स्तत्रतत्र न्यै बालैः सह संचरन्नाकामपि कला मध्यैत । प्राप्ते च यौवने वयसि बहुभिः गर्ह्यमाणोऽयं पुत्रो जातानु-
द्ययो विद्याकामो गंगाकूलं मेत्य तीव्रं तपः स्तप्तुं सारिभे । एवं वृथा क्लिष्टं मेतं विलोक्य जातानुकंपो भगवान्पु-
रुषोत्तमो विप्रवेषेणा गत्य तद्दर्शनयोगे देशे क्रोशदूरा-
त्सिकतानां मेकैकां मुष्टिं मादायादाय तस्य पश्यतएव
गंगायां क्षिपन्नासीत् । एतदालोक्याक्षमाकुलो मुनिर्मुक्त-
भौत्रो ब्राह्मणं संबोध्य 'किं त्वयाऽश्रान्तं क्रियते?' इत्य-
पृच्छत् । एतदाकर्ण्यपि तूष्णीं स्वकार्ये प्रवृत्तो विप्रो
निर्वन्धपृष्टः 'प्राणिनां संताराय सिकताभिः गंगायां स्तेतु
बध्यते मया' इत्यवदत् । तच्छ्रुत्वा समूनिः 'रेमूढ ! प्रवाहहा-
र्याभिः सिकताभिः किं गंगायां स्तेतुं बध्यते?' इत्यपृच्छत् ।
विप्रोऽवदत् 'यद्येत दसाध्यं मन्यसे त्वं, तर्हि कुत स्त्वं
श्रुतं पाठं च विना व्रतोपवासाद्यै विद्यां साधयितुं प्रयतसे?
अध्ययनं विना विद्याधिगमो नामानक्षरो लिपिन्यासः,
व्योम्नि वा चित्रकरूपना । अध्ययनं पाठं च विना यदि
विद्याधिगमो भवेत्तदा न कोपि लोकेऽधीयीत । सर्वेऽपि

तपसैव विद्यां साधयितुं प्रयतेत' इति । एतदाकर्ण्य समुनि
स्तत्तथैवेति मत्वा तप स्तयक्त्वा गृहं गतो गुरो विद्या
अधीत्य सम्यक्पाठादिकं कुर्वन्महा न्पण्डित स्समभवत् ।

अतः सर्वेणापि विद्यामधिगंतुं मिच्छता गुरोः स्सकाशा
द्विद्या अधीत्य सम्यक्पाठः करणीयः, तद्दार्ढ्याय दर्शनीया
च तदुपदेष्टरि गुरौ देव इवा कपटा निश्चला परा भक्तिः ॥

श्रीमत्पण्डितरत्नस्य कुप्यणैर्गार्थधीमतः ।

शिष्येण तत्पदांभोजमकरन्दैकवृत्तिना ॥ १॥

तत्कृपालब्धवेदान्ततर्कसाहित्यसम्पदा ।

तिरुनारायणार्थेण यादवाद्रिनिवासिना ॥ २॥

कल्याणनगरीमध्यराजदांगलकलालये ।

गीर्वाणभाषोपाध्यायपदवीं समुपेयुषा ॥ ३॥

गीर्वाणभाषाभ्यासेच्छुबालबोधाय कल्पिते ।

कथारत्नाकरे तीर्णः कल्लोलः प्रथमः सुखम् ॥ ४॥

श्री सैन्धव कन्धराय नमः

श्रीः

ಹೆಣ್ಣುದೇ ಸಂಖ್ಯೆ... P 2542